

Uluslararası Para Sisteminin Geçmişi, Bugünü ve Geleceği^(*)

International Monetary System: Past, Present and Future

Doç. Dr. Ece C. AKDOĞAN^(**)

Öz

Uluslararası para sistemi uluslararası ödemelerin gerçekleştirildiği, sermaye hareketlerinin düzenlendiği ve döviz kurlarının belirlendiği kurumsal çerçeveyi ifade etmektedir. Bu kapsamda, uluslararası para hareketlerine ilişkin tüm kurumlar, araçlar, süreçler, kurallar ve yasalar bütünü olarak da değerlendirilebilir. Uluslararası para sistemi zaman içerisinde önemli değişikliklere sahne olmuştur ve bir yenisinin dünyaya yaklaşmakta olduğuna ilişkin önemli güncel tartışmalar bulunmaktadır. Yarına yetişebilmek için dünü, bugünü ve bugüne nasıl gelindiğini anlamak, bugünün ekonomik, politik ve finansal sorunlarını kavramak çok önemli bir temel oluşturmaktadır. Bu görüşten hareketle bu çalışmanın amacı, uluslararası para sisteminin bugüne kadar nasıl geliştiğini aktarmak, güncel sorunları tartışmak ve gelecekte neler olabileceğine ilişkin tartışmaları sunarak uluslararası para sisteminde yaşanabilecek muhtemel bir değişikliğe karşı daha iyi konumlanmamıza yardımcı olabilecek gelişmeleri değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler

Uluslararası Para Sistemi, Politik Ekonomi, Ekonomik ve Finansal Görünüm, Uluslararası İktisat, Küresel Finans.

Abstract

International monetary system refers to the institutional framework within which international payments are made, movements of capital are accommodated, and the exchange rates among currencies are determined. Thus, it encompasses the institutions, instruments, procedures, laws and rules for handling international payments. The international monetary system has evolved over time and recently there exist an ongoing debate on whether a new one is approaching. In order to catch future, it is very important to comprehend the past and the present as well as how today is arrived and to grasp the current economic, political and financial problems. In this respect, the aim of this study is to evaluate the developments on the possible changes that may arise in the international monetary system which may enable us to position ourselves better through providing an overview on how the international monetary system has evolved until today, discussing the current problems and putting forth the arguments on what might be the next.

Keywords

International Monetary System, Political Economics, Economic and Financial Outlook, International Economics, Global Finance.

(*) [Makale gönderim tarihi](#): 31.01.2020, [Makale kabul tarihi](#): 17.02.2020.

(**) Çankaya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi,
E-posta: ece@cankaya.edu.tr,
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0001-9416-4054>.

GİRİŞ

Uluslararası para sistemi uluslararası ödemelerin gerçekleştirildiği, sermaye hareketlerinin düzenlendiği ve döviz kurlarının belirlendiği kurumsal çerçeveyi ifade etmektedir. Bu kapsamda, uluslararası para hareketlerine ilişkin tüm kurumlar, araçlar, süreçler, kurallar ve yasalar bütünü olarak da değerlendirilebilir. Ülkelerin uyguladıkları döviz kuru sistemlerinin, bu konuda uluslararası anlaşmalarla belirlenen kuralların, öngörülen mekanizmaların ve tesis edilen uluslararası mali kuruluşların oluşturduğu uluslararası para sisteminin etkin ve pürüzsüz işleyişi uluslararası iktisadi ve mali ilişkilerin düzenli biçimde gelişebilmesini sağlayan en önemli etkidir¹.

Uluslararası para sistemi zaman içerisinde önemli değişikliklere sahne olmuştur ve dünya ekonomisine yön veren koşullara, özellikle de uluslararası ticaret ve finans ile politik konjonktürlerin değişimine bağlı olarak evrilmeye devam edecektir. Uluslararası para sisteminde yaşanan gelişmeleri tarihsel açıdan inceleyecek olursak bugüne kadar yaşanmış olan beş evreden bahsetmek mümkündür ki günümüzde altıncısının kapıda olduğuna ilişkin önemli tartışmalar yükselmektedir. Ancak, geleceği anlamının anahtarının geçmişte olduğu düşünülürse, bugün içinde bulunduğumuz düzeni ve gelecekte nasıl bir düzene doğru yöneldiğimizi ve/veya yönelmemiz gerektiğini öngörülebilmesi için önce geçmişte yaşanan gelişmeleri özümsememiz gerekmektedir. Bu konu aslında her ne kadar ilk bakışta belki sadece devletleri ve şirketleri etkileyecek unsurlarla örülüyümüş gibi görünse de aslında sonuçları açısından hanehalkları ve bireyler de dahil olmak üzere bütün ekonomik birimleri derinden etkileyecek güç ve kapsamdadır. Uluslararası para sisteminde yaşanabilecek major değişikliklere gafil yakalanmamak ve gelişmeleri nispeten daha hazırlıklı karşılayabilmek muhtemelen 21. yüzyılın en önemli mücadelelerindedir.

Bu görüşten hareketle, bu çalışmanın amacı, uluslararası para sisteminde yaşanan gelişmeleri ana hatlarıyla irdelemek ve geleceğe yönelik öngörülerin daha iyi anlaşılabilmesine olanak sağlaması açısından bir temel oluşturulmasına katkıda bulunabilmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada önce uluslararası para sisteminde yaşanan gelişmeler uluslararası para sisteminin farklı evreleri çerçevesinde tarihsel bir perspektifle sunulacak, ardından mevcut sistemin başlıca sıkıntılarının tartışılmasının akabinde yeni para sistemine ilişkin görüşlere yer verilerek sonuçlandırılacaktır.

¹ Seyidoğlu, H.: Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, İstanbul, Kurtiş Matbaası, 1999, s. 532.

I. ULUSLARARASI PARA SİSTEMİNİN EVRELERİ

Uluslararası para sistemi açısından, genel kabul, dünya ekonomisinin beş döneme ayrılabilir²:

- a. Çift Maden Para Standardı: 1875 Öncesi
- b. Altın Standardı: 1875-1914
- c. İki Savaş Arası Buhan Dönemi: 1915-1944
- d. Bretton Woods Sistemi: 1945-1972
- e. Dalgalı Kur Sistemi: 1973'den Sonrası

A. Çift Maden Para Standardı

Çift maden para standardı altın ve gümüş gibi fiyatları sabit iki madeni paranın aynı ülkede dolaşımında bulunduğu sistem olarak tanımlanmaktadır³. Antik çağlarda bakır ve tunç sikkeler yaygın olarak kullanılırken zamanla altın⁴ ve gümüş sikkeler ön plana çıkmıştır. Sistemin özü uluslararası ödemelerde altın ve gümüşün kullanılıyor olmasına ve kurların da söz konusu altın ve gümüş sikkelerin içerdikleri altın ve gümüş miktarlarıyla belirlenmesine dayanmaktaydı. Bu sistemde altın ve gümüşün arzının kısıtlı olması para arzının da kontrolde tutulmasını sağlamaktaydı. Ancak bu madenlerin ayarlarıyla oynanabilmesi Gresham Yasası olarak bilinen 'kötü paranın iyi parayı kovması' sorununa yol açmıştır. Bununla ifade edilmek istenen, hem altının hem de gümüşün ayarları düşürülerek yaratılan 'kötü paralar' dolaşımında kullanılırken ayarlarıyla oynanmamış 'iyi paraların' yastık altına çekilmesidir. Yani, iki maden arasındaki dönüşüm oranının resmi olarak sabit olması, ayarı düşürülmüş hileli sikkelerin para olarak kullanılmasına ve ayarı ile oynanmamış sikkelerin ise dolaşımdan sızmasına yol açmıştır. Ayrıca, bu madenlerin fiziki olarak taşınmasının özellikle uluslararası ticarete çeşitli sıkıntılara yol açmasının da etkisiyle 1600'lerde 'banka parası' anlamına gelen bugün de kullandığımız banknotların ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Başlangıçta söz konusu bu banknotlar, banknotu basan dönemin kurumlarında banknotun üstünde yazan değer kadar altın veya gümüşün emanet mantığında saklandığı bir nevi senet formunda ve talep doğrultusunda banknot karşılığı kısmının teslim edileceği taahhütle işlem görürken zaman

² Eun, C.S., Resnick, B.G.: International Financial Management, Irwin, Mc Graw Hill, 2004, s. 26.

³ Seyidoğlu, H.: Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri Açıklamalı Sözlük, İstanbul, Güzem Can Yayınları: 15, 1999, s. 38.

⁴ Bilinen tarihi kayıtlara göre, altın para olarak aslında ilk defa M.Ö. 3200 yıllarında Mısır'da kullanılmıştır.

içerisinde bu kurumlar ellerindeki altın ve gümüş stoğunun üzerinde banknot basmaya başlamıştır. Bu durum ilk banknotların yaygın olarak kullanımına engel teşkil etmiştir. İlk merkez bankası 1668'de İsveç'de kurulmuş (Swedish Riskbank), bunu 1694'de İngiltere (Bank of England) takip etmiştir. Merkez bankalarının ilk dönemlerdeki başlıca amacı savaşları finanse etmek olup, günümüzün⁵ aksine birden fazla makroekonomik hedefi olan bir yapıya sahipti.

Yaşanan savaşlar ve ticaret açıkları sebebiyle zaten dolaşımında azalmış olan gümüş miktarı 1717'de Royal Mint'in⁶ gümüş-altın dönüşüm oranını güncelleme- si neticesinde dramatik bir şekilde düşmeye başlamıştır. 1816'da İngiltere yeni altın sikkeleri dolaşıma sürmüş ve 1821'e gelindiğinde İngiltere altın standardına resmen geçen ilk ülke statüsüne gelmiştir⁷. Bu sebeple altın standardı döneminin başlangıcını bu tarihlere kadar çekenler olsa da uluslararası para sistemi olarak değerlendirilebilmesi için majör ülkelerin önemli bir bölümü tarafından benimsenmiş olması gerektiği unutulmamalıdır. Bu koşulların 1870'lere gelindiğinde sağlanmasıyla uluslararası para sisteminin de çift maden para standardından tek maden (altın) para standardına geçmiş olduğu yaygın kabuldür.

B. Altın Standardı

Uluslararası para sistemi olarak altın standardının varlığından söz edebilmek için en azından majör ülkelerin çoğunda altının mutlak meskukat olarak güvence altına alınmış olması, altınla ulusal para birimleri arasında sabit bir orandan çift yönlü dönüştürülebilirliğin korunması ve altının serbestçe ithal ve ihraç edilebilmesi gerekmektedir. Bu sistemde altına dönüştürülebilirliğin kesintisiz olarak sağlanabilmesi için banknotların altın rezervleri ile karşılıklandırılması ve iç para stoğunun ülke içine veya dışına akan altın miktarına bağlı olarak otomatik artması veya azalması sistemin işleyişi açısından elzem bir rol üstlenmiştir. Bu şartlar Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışına kadar yaklaşık 40 yıl boyunca oldukça sağlanmıştır.

Altın standardı para sisteminde ülkeler para birimlerini sabit bir dönüşüm oranından altına endekslemişler ve bu orandan altına dönüştürülebilirliğini taahüt etmişlerdir. Böylece altın üzerinden farklı ulusal para birimleri arasındaki pariteler de netleşerek sabitlik kazanmıştır. Örneğin, Amerika bir ons altını 20.67 dolara, İngiltere ise 4.2474 paunda sabitlemiş, böylelikle dolar/paund paritesi otoma-

⁵ Günümüzde merkez bankalarının amacı fiyat istikrarının sağlanmasıdır.

⁶ M.S. 886'dan beri faaliyet gösteren Majestelerinin Hazinesine bağlı olarak faaliyet gösteren İngiliz şirkettir.

⁷ Bu gelişmenin 1815'de İngiltere'nin Fransa'ya karşı kazandığı Waterloo Savaşı'nın hemen akabinde yaşanmış olması dikkat çekicidir. Dünyadaki finans hareketlerinin seyri ve işleyişi de Waterloo Savaşı'ndan itibaren oldukça komplike ve hareketli hale gelmiştir (bkz. Kurtoğlu, R.: Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni, 4. Baskı, Ankara, Orion Kitabevi, 2014, s. 73-77, 81.)

tikman \$4.8665/£ (=20.67\$/4.2474£) olarak netleşmiştir. Döviz kurlarının sabit olması ise, uluslararası ticaretin gelişmesi için önemli bir alan yaratmıştır. Altın standardı dönemi birçok uzman tarafından uluslararası para sisteminin gerçekten altın çağı olarak değerlendirildiği bir dönem olmuştur. Nitekim, 1875-1914 yılları enflasyonun neredeyse hiç olmadığı, tehlikesiz deflasyon oranıyla birlikte gelişmiş ekonomilerde işsizlik artmadan teknolojik gelişmeyle verimlilik artışının sürdürdüğü ve refahın yükseldiği tarihin çok özel bir dönemi olduğu kabul edilir⁸. Bu dönemde ayrıca Londra, İngiltere'nin gelişmiş ekonomisinin ve uluslararası ticaretteki üstün pozisyonunun da bir yansıması olarak, uluslararası finans sisteminin merkezi olmuştur ki bu özelliğini bugün hala korumaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte ticaret akışı ve altının serbest dolaşımı kesintiye uğramış ve İngiltere, Fransa, Almanya ve Rusya gibi majör ülkelerin ulusal para birimlerinin altına dönüştürülmesini askıya almaları ve altın ihracatına ambargo uygulamalarıyla Ağustos 1914'de Klasik Altın Standardı dönemi sona ermiştir⁹.

C. İki Savaş Arası Buhan Dönemi

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından başta Almanya, Avusturya, Macaristan, Polonya ve Rusya olmak üzere birçok ülke savaşın yıkıntılarında ve hiperenflasyondan müzdaripken ABD dünyanın yeni ekonomik gücü olarak yükselmiştir. İktisadi ve finansal açıdan değerlendirecek olursak Birinci Dünya Savaşı'nın tek galibinin ABD olduğunu söylemek sanırım yanlış olmaz.

1920'ler ülkelerin ihracatta avantaj sağlamak amacıyla giriştikleri kur savaşlarına sahne olmuştur. Ülkeler savaşın etkilerinden sıyrılarak ekonomik istikrarın sağlanması yönünde toparlanmaya başlayınca altın standardına geri dönme çabasına girişmişlerdir. Bu konuda öncü ülke nisbeten yumuşak bir enflasyona sahip olan ABD olmuş ve neredeyse savaşın bitişiyle altın ihracatına yönelik kısıtlamaları kaldırarak 1919 yılında altın standardına dönmüştür. ABD'den altı yıl sonra, 1925'de altın standardına dönen İngiltere'nin peşinden 1928'e kadar İsviçre, Fransa ve İskandinav ülkeleri de altın standardını yeniden sağlamışlardır. Ancak 1920'lerin sonlarında tesis edilen uluslararası altın standardı bir aldatmacadan öteye gidememiştir. Majör ülkelerin önemli bölümü önceliği ulusal ekonomilerinin dengelenmesine vermiş, altının sterilizasyonu politikasını takip ederek altın standardının otomatik ayarlama mekanizmasının sekteye uğramasına yol açmışlardır. Yeniden tesis edilen bu sahte altın standardı da Ekim 1929'da patlayan ve dünya tarihine Büyük

⁸ Rickards, J.: Klasik Altın Standardı, Para Devletler ve Biz, 2012, <http://liberteryen.org/2012/09/klasik-altin-standardi-1870-1914/> (E.T. 28 Ocak 2020).

⁹ ABD'nin merkez bankası konumundaki 12 özel bankadan oluşan Federal Rezerv Bankası (FED)'nin Birinci Dünya Savaşı başlamadan hemen önce, 23 Aralık 1913'de kurulması ise ilginç bir tesadüf olarak tarih sayfalarındaki yerini almıştır.

Buhran, Büyük Dünya Depresyonu gibi isimlerle kazınan ekonomik kriz ile birlikte fiyaskoyla sonuçlanmıştır. Dünya tarihinin en vahim olaylarından biri olan Büyük Buhran, ABD’nde başlayıp tüm dünyaya yayılmış ve etkileri şiddetli şekilde hissedilmiştir. ABD’nin sermaye piyasasında bir panik olarak ortaya çıkan Büyük Buhran sanayi üretiminde ve istihdamda dramatik düşümlere yol açmıştır. En çok Amerika ve Avrupa’da hissedilen kriz, ekonomilerin çökmesine neden olmuş ve ‘sahte’ altın standardının yıkılışını hazırlamıştır. Büyük Depresyon daha tam olarak atlatılmadan çıkan İkinci Dünya Savaşı ise trajedinin madalyası olmuştur.

Özetle, bu döneme iktisadi milliyetçilik, altın standardının yeniden tesisine yönelik gönülsüz çabalar, ekonomik ve politik istikrarsızlıklar, batan bankalar ve sermaye akışlarındaki panik gibi özellikler damgasını vurmuştur. Tutarlı bir uluslararası para sisteminden bahsetmenin aslında çok da mümkün olmadığı bu dönem, uluslararası ticaret ve yatırımlar üstünde de yıkıcı etkiler bırakmıştır.

D. Bretton Woods Sistemi

Savaş sonrası uluslararası para sistemini düzenlemek amacıyla, 1944 Temmuz’unda 44 ülkenin katılımı ile ABD’nin New Hampshire Eyaleti Bretton Woods Kasabası’nda gerçekleştirilen ‘Bretton Woods Konferansları’nda İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki uluslararası ekonomik ve mali sistemin temelleri atılmıştır. Bu konferanslarda başrolde ABD’nin temsilcisi olan Harry Dexter White ile Büyük Britanya temsilcisi John Maynard Keynes bulunmaktaydı. Aslında ünlü İngiliz iktisatçı Keynes, kurulacak ‘Uluslararası Takas Birliği’ üzerinden uluslararası ödemelerde kullanılacak altına endeksli¹⁰ ‘bancor’ adında yeni bir rezerv para birimi yaratılmasını ve üye ülkelerin ihracatlarına bağlı olarak üyelik kotası ödemelerini, fazla veren ülkelere bancor eklenmesi ve açık veren ülkelerin hesaplarından da bancor düşürülmesini gündeme getirmişse de teklifi birçok açıdan fazla rağbet görmemiş ve ABD tarafının görüşleri baskın gelmiştir.

Konferansların sonucunda bir dizi kararlar alınıp uygulamaya koyularak yeni uluslararası para sistemi tesis edilmiştir. Bu kapsamda, Bretton Woods’un ikiz kurumları olarak bilinen ‘Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD: bugünkü adıyla Dünya Bankası)’ ile ‘Uluslararası Para Fonu (IMF)’ 1945 yılında kurulmuştur. IBRD savaş sonrasında tahrip olmuş Avrupa ülkelerinin onarım ve kalkınma çabalarına mali kaynak sağlamak¹¹ üzere ve IMF de uluslararası

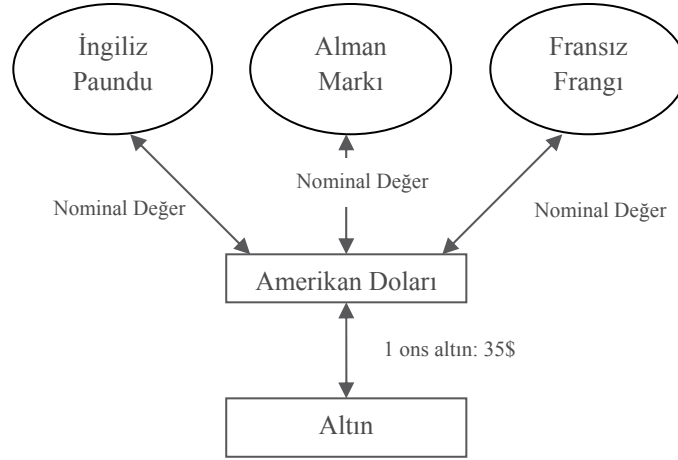
¹⁰ Pilatin, A.: “Dolar ve Uluslararası Para Sistemi”, Haber Analiz, 1 Ekim 2018, <http://www.yorungedergi.com/2018/10/dolar-ve-uluslararasi-para-sistemi/> (E.T. 30 Ocak 2020).

¹¹ O dönemde az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorunları henüz güncellik kazanmamıştır; az gelişmiş ülkelere kalkınma yardımı sağlamak daha sonraki dönemlerde uluslararası ekonomi ve politika gündeminde ağırlık kazanmıştır (Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s. 193, 543).

mali sistemin düzenli biçimde işleminin sağlanmasından sorumlu olarak tesis edilmiştir.

Bretton Woods Sistemi ayarlanabilir sabit kur modeli üzerine inşa edilmiştir. Ülkelerin kısa süreli dış açıklarını, altın ve döviz rezervlerini kullanarak ya da sistemin merkezi kuruluşu konumundaki IMF'den kredi alarak finanse etmeleri ve ancak en son çare olarak devalüasyona başvurmaları esasına dayanmaktaydı. Bretton Woods Sistemi'nde, ABD dışındaki bütün IMF üyesi ülkeler, ulusal paralarının değerini dolar cinsinden resmi kur olarak tanımlamışlar; ABD ise doları altına (1 ons altın: 35\$) sabitlemiştir. Dolayısıyla, sistem dahilindeki diğer ülkelerin paraları da dolaylı olarak altına bağlanmış bulunuyordu. Görülebileceği üzere, aslında sistem bir anlamda dolara dayalı altın standardı olarak nitelendirilebilecek bir düzenleme getirmiştir¹². O dönemde böyle bir sistemin kilit ülkesi rolünü taşıyabilecek başka bir ülkenin bulunmadığı da düşünülecek olursa, bu anlaşmanın aslında bir anlamda dünyanın yeni ekonomik gücü olarak ABD'nin tescil edilmesi¹³, yani malumun ilanı olduğu da değerlendirilebilir¹⁴. Bretton Woods Sistemi'nin işleyişi Şekil 1¹⁵'de betimlenmiştir.

Şekil 1: Bretton Woods Sistemi'nin İşleyiş Tasarımı

¹² Bu düzenleme ise, bugün dünyada yaşanmakta olan dolarizasyonun temellerini atmıştır.

¹³ 15. yüzyıl'da Portekiz ile başlayan rezerv para imparatorluğu, 1530'da İspanya'ya, 1640'ta Hollanda'ya, 1720'de Fransa'ya ve 1815'te de Waterloo Savaşı'nın peşinden İngiltere'ye geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında ABD dolarının İngiliz paundunun tahtına göz dikmesinin ardından İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde gerçekleştirilen Bretton Woods Konferansları'nın sonucunda rezerv para imparatorluğu resmen ABD'ne geçmiştir.

¹⁴ ABD'nin 1947 yılında ayrıca, Bretton Woods Sistemi haricinde, Truman Doktrini ile Marshall Yardımını devreye sokmuş olduğunun hatırlanmasında da fayda olabilir.

¹⁵ Eun, Resnick, s. 31.

ABD sistem içinde diğer üye ülkelerin merkez bankalarının ellerindeki dolarları sabit resmi fiyattan satın alma yükümlülüğünü üstlenmekteydi. Üye ülkeler ise, dolara bağlı belirdikleri resmi kurlarındaki dalgalanma boyutunu $\pm\%1$ marjında tutma sorumluluğunu üstlenmişlerdi. Dolayısıyla, üye ülkelerin merkez bankalarına da döviz piyasasına Amerikan doları bazında müdahale ederek ulusal paralarının değerlerinin belirlenen bu alt ve üst sınırların içinde kalmasını sağlama yükümlülüğü verilmiştir. Sistem’de dış ödeme dengesizliklerini gidebilmek için, üye ülkelere, paritelerde değişiklik yapma olanağı ancak en son çare olarak tanınmaktaydı. Dış açlıkla karşılaşan ülkelerin ilk önce döviz rezervlerini kullanmaları, para ve maliye politikaları gibi yurtiçi önlemlerle¹⁶ toplam harcamalarını kısımaya çalışmaları öngörülmekteydi. Ayrıca, %10’dan daha yüksek oranda yapılacak devalüasyonlar da IMF’nin onayına, IMF’nin onayı ise ödemeler bilançosunda ‘köklü bir dengesizlik’ bulunması kaydına bağlanmıştı¹⁷.

Bu dönemde ayrıca, dünya barışını ve güvenliğini korumak, uluslar arasında ekonomik, toplumsal ve kültürel iş birliği oluşturmak amacıyla 24 Ekim 1945’te Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuştur. İlaveten, ‘Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO)’ adı altında uluslararası bir örgütün kurulma müzakerelerine başlanmış, bu süreç zarfında da gümrük tarifelerini azaltmak ve dünya ticaretini serbestleştirilerek yeniden yapılandırmak amacıyla da ‘Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)’ 30 Ekim 1947 tarihinde imzalanarak 1 Ocak 1948 tarihinde yürürlüğe girmiştir¹⁸. 4 Nisan 1949’da da ‘Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)’ üye ülkelerin özgürlük ve güvenliklerini korumak ve başta ‘Doğu Bloğu’ olmak üzere dış güçlerden gelebilecek saldırılara karşı ortak savunma yapmak amacıyla askeri ittifak olarak tesis edilmiştir. 1960’da kurulan ‘Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC)’

¹⁶ İthalata çeşitli isimler altında yeni vergiler konması, döviz kontrolü uygulanması, tarife ve kotalarla ithalatın kısıtlanması ve ihracata prim verilmesi hükümetlerin devalüasyondan kaçınarak dış açıkları kapatmak için başvurdukları dolaylı önlemlere örnek olarak verilebilir.

¹⁷ Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s. 544-545.

¹⁸ Ancak, ITO’nun kurulamaması üzerine, geçici bir nitelikte imzalanmış olmasına rağmen GATT, 1995 yılında “Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ/WTO)”nın kurulması ve GATT’in DTÖ’ye devredilmesine kadar uygulanmaya devam etmiş ve dünya ticaretinde genel kabul gören bir çerçeve oluşturmuştur. GATT kapsamında uluslararası kural ve disiplinlerin daha da iyileştirilmesi ve güçlendirilmesi amacıyla toplam sekiz çok taraflı müzakere turu gerçekleştirilmiştir. GATT’in çalışmaları sonucunda başta gümrük tarifelerinin büyük oranda azaltılması olmak üzere dünya ticaretinin serbestleştirilmesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Örneğin, GATT, kuruluş tarihinde üye ülkelerin gümrük tarifelerinin ortalama %35 oranında azaltılmasını, 1962-1967 yıllarını kapsayan Kennedy Müzakere Turu’nda üye ülkeler arasındaki sanayi malları ticareti üzerinde uygulanan gümrük tarifelerinin ortalama %35 oranında indirilmesini ve Anti-Damping Anlaşmasının sonuçlandırılmasını, 1973-1979 yıllarını kapsayan Tokyo Müzakere Turu’nda tarife dışı engellerin ilk defa tartışılmasının yanı sıra, ortalama gümrük tarifelerinde %34 ve 1986-1994 yıllarını kapsayan Uruguay Müzakere Turu’nda da %38 oranında ortalama gümrük tarifesi indirimi sağlamıştır. GATT’in tarım ürünlerini, bankacılık ve sigortacılık gibi ekonomik aktiviteleri de içeren hizmetleri ve fikri mülkiyet haklarını da içerecek şekilde genişletilmesinin de görüşüldüğü Uruguay Görüşmelerini takiben GATT, DTÖ’ye devredilmiştir.

ile 1961’de kurulan ‘İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)’ de yine bu dönemde tesis edilen önemli uluslararası örgütler arasındadır.

Bretton Woods Sistemi, 1960 ortalarına kadar fazla bir aksaklık göstermeden işlemiştir. Özellikle 1950’lerde, 1960’ların başına kadar, uluslararası ticaret ve yatırımlarda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, Sistem’in yürüyebilmesi için ABD’nin diğer ülkelere Sistem’in kilit para birimi olan dolar arzını sağlaması, bunun için de sürekli açık vermesi gerekmektedir. Bu açıkların¹⁹ büyük ve devamlılık gösterir nitelikte olması ise, sistemde sorun yaratabilirdi ve öyle de oldu. 1960’larda Avrupa ülkelerinin kalkınmalarını gerçekleştirerek önemli birer ekonomik güç olarak ortaya çıkmaları ve biriktirdikleri dolarları FED’de²⁰ altına çevirmeye başlamalarıyla birlikte Sistem’de sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunlar ilk olarak 1960 yılında ‘altına hücum’ biçiminde kendini göstermiştir²¹. Altına olan aşırı talep, ABD’nin dış ödeme açıkları ve dolara duyulan güvensizlikle pekişen dolar talebine karşı serbest piyasada altın fiyatlarını resmi fiyat düzeyinde tutabilmek için ABD, İngiltere, Belçika, Almanya, Fransa, İtalya ve Hollanda ‘Londra Altın Fonu (London Gold Pool)’ adı verilen bir fon oluşturmuşlardır. Ancak, 1968 başlarında altına yeniden hücum başlamıştır. Altın Fonu aracılığıyla merkez bankaları zaten resmi fonlarından piyasada büyük miktarlarda altın satışı yapmış bulunan Altın Fonu üyeleri, 17 Mart 1968’de serbest piyasada altın fiyatlarını desteklememe, ancak merkez bankaları arasındaki işlemlerde resmi altın fiyatı uygulamasını sürdürme kararı almışlardır. Böylece, Altın Fonu dağılmış ve altın için serbest piyasada arz ve talebe göre oluşan fiyat ile merkez bankaları arasındaki işlemlerde geçerli olan fiyat olmak üzere ikili fiyat sistemine geçilmiştir.

Doların geçirdiği sarsıntı karşısında mali buhranlar sistemin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş ve uluslararası likiditeyi artıracak ve bunu ABD’nin dış ödeme açıkları gibi denetimsiz ve istikrarsız bir kaynağa bağlı olmaktan kurtaracak yeni bir araca ihtiyaç duyulmuştur²². Uluslararası likiditeyi güvenilir ve denetime bağlı bir kaynağa kavuşturmak amacıyla, 1969 yılında IMF tarafından uluslararası bir ödeme ve rezerv aracı olarak “Özel Çekme Hakları (SDR-Special Drawing Rights)²³” yaratılmıştır. “Kâğıt Altın” olarak da bilinen ve

¹⁹ Bu açıdan Kore ve Vietnam Savaşları ile Küba Krizi’nin etkileri de unutulmamalıdır.

²⁰ ABD’nin merkez bankası (FED): para arzını kontrol etmek üzere Amerikan Hükümeti’nden yetkili olan 12 bankadan her biri (Seyidoğlu, İşletmecilik Terimleri, s. 124)

²¹ Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s. 547.

²² Seyidoğlu, H.: Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, İstanbul, Güzem Can Yayınları: 16, 1999, s. 459.

²³ SDR hala bir sepet rezerv para birimi olarak varlığını sürdürmekte, zaman içerisinde gerçekleştirilen güncellemelerle varlığına bugün de devam etmektedir. Dolar cinsinden değeri ile SDR’ye uygulanan faiz oranı IMF’in web sayfasında güncel olarak verilmektedir. SDR’nin zaman içerisinde yaşadığı değişimler çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha detaylı olarak ele alınacaktır.

temelde bir kaydi para niteliği taşıyan, aynı zamanda bir hesap birimi olarak da kullanılan SDR'nin değeri, ilk yaratıldığı sıralarda, 1 Amerikan dolarının ifade ettiği altın miktarına (0,02857 ons altın/\$) eşitlenmiştir. Ancak, ABD'de izlenen genişletici para politikası ve yükselen enflasyona bağlı olarak, doların altına endekslenmesi etkinliğini iyice kaybetmeye başlamış ve 1970'lere gelindiğinde doların, özellikle mark ve yen karşısında, aşırı değerlendirildiği iyice belirginleşmiştir²⁴. 15 Ağustos 1971'de ABD, devletlerarası işlemlerde de resmi fiyat üstünden altın alım-satımını üstlenmeyeceğini bildirmiş; böylelikle de Bretton Woods'un en temel iki özelliği olan nominal değer ve dolara dönüştürülebilirlik işlevini yitirerek fiili olarak Bretton Woods Sistemi'nin çöküşüne yol açmıştır. Bretton Woods Sistemi'ne tekrar işlerlik kazandırabilmek için, 18 Aralık 1971 tarihinde on büyük ülkenin (Onlar Grubu: G10) katılımıyla gerçekleştirilen Smithsonian Anlaşması'yla Bretton Woods Sistemi'nin anahtar para birimi konumundaki Amerikan doları devalüe edilmiş (1ons: 38\$) ve daha önceden $\pm\%1$ marjında dalgalanmasına izin verilen döviz kurlarının dalgalanabileceği marj $\pm\%2,25$ 'e genişletilmiştir. Ancak Smithsonian Anlaşması, uluslararası piyasalarda dolardan kaçısı durduramamış ve 1973 Şubat'ında dolar $\%5$ oranında yeniden devalüe edilmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda 1973 Mart'ında Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkeleri ulusal paralarını dolar karşısında dalgalanmaya bırakma kararı almışlar ve bu da Bretton Woods Sistemi'nin resmi sonu olmuştur. Ocak 1976'da imzalanan Jamaika Anlaşması ile de serbest dalgalı kur sistemi yasallaşmıştır. Ancak, Bretton Woods Sistemi'nin yıkılmasıyla IMF ve Dünya Bankası'nın faaliyetleri sona ermemiş; tersine bir ölçüde değişerek ve genişleyerek devam etmiştir.

1. IMF ve SDR

Bretton Woods Sistemi'nin kilit kuruluşu olan IMF, dış açık veren üye ülkelere kısa vadeli kredi açarak onların dış ödemeler dengelerini sağlamaya yardımcı olmak ve uluslararası para sisteminin düzenli işlemesine katkıda bulunmak amacıyla 27 Aralık 1945 tarihinde oluşturulmuştur. IMF'nin amaçları, kuruluş anlaşması hükümlerinin birinci maddesinde belirtilmektedir. Bu amaçlar; uluslararası mali işbirliğinin teşvik edilmesi, uluslararası ticaretin geliştirilmesi, döviz kurlarında istikrarı teşvik edecek ve üye ülkelerin rekabetçi devalüasyonlara başvurmalarını engelleyecek tedbirlerin alınması, dünya ticaretinin gelişmesine zarar vermemek için cari işlemler hesabındaki kalemlere uygulanan döviz kontrollerinin kaldırılması ve üyeler arasında çok taraflı bir ödemeler sisteminin kurulması ile üye ülkelerin ödemeler bilançosu açıklarının azaltılmasında onlara yardımcı

²⁴ Eun, Resnick, s. 32.

olunması ve bu amaç için, dış ödemeler güçlükleri ile karşılaşan üye ülkelere gerekli kaynak yardımıyla bulunması olarak özetlenebilir²⁵.

IMF'nin kuruluşundan itibaren yaşadığı en önemli yeniliklerden biri, 28 Temmuz 1969 yılında yürürlüğe giren "Özel Çekme Hakları (SDR)"dir. Daha önce de belirtildiği üzere SDR, Bretton Woods Sistemi'nin sabit döviz kuru rejimini desteklemek üzere yaratılmıştır. Bretton Woods Sistemi'ndeki üye ülkelerin, ulusal paralarının değerini koruyabilmek için, resmi rezervlerini kullanarak döviz piyasalarından alım-satım yapmaları gerekmektedir. Ancak Sistem'in iki kilit rezerv varlığı olan altın ve doların uluslararası arzının dünya ticaretindeki büyümeyi ve finansal gelişmeyi desteklemekte yetersiz kalması sonucunda, yeni bir uluslararası rezerv varlığı olarak SDR'nin yaratılması kararlaştırılmıştır. İlk yaratıldığı sıralarda SDR'nin değeri 1 Amerikan dolarının ifade ettiği altın miktarına (0,02857 ons altın/\$), dolayısıyla da 1 dolara eşitken; 1971 yılında Smithsonian Anlaşması doğrultusunda dolar devalüe edilince SDR'nin değeri (1 SDR = 0,02857 ons altın/\$), doların değerinden (1\$ = 0,02631 ons altın) yüksek olmuştur. 1974 Haziran'ında SDR yeni bir değerlendirmeye tabi tutulmuş ve dünya ticaret hacmindeki payları %1'i geçen 16 ülkenin ulusal paralarının ağırlıklı ortalaması dikkate alınmıştır. Kullanılan ağırlıklandırma ülkelerin dünya ticaretindeki paylarına bağlı olarak belirlenmiştir. 1981 yılında ise SDR, Amerikan doları, Alman markı, Japon yeni, İngiliz paundu ve Fransız frangı olmak üzere beş ülkenin para birimlerinin yine ihracat oranlarına bağlı olarak ağırlıklı ortalamaları ile ifade edilmeye başlanmıştır. Avro'nun tedavüle girmesi ile birlikte sepet içindeki Alman markı ile Fransız frangı yerlerini Avro'ya bırakmışlardır. 2016 yılında ise, sepete Çin renminbi²⁶sinin de eklenmesiyle SDR tekrardan beş farklı para birimine endekslenmiştir. Bu tarihten itibaren para sepeti içerisinde Amerikan doları %41.73, avro %30.93, yuan %10.92, Japon yeni %8.33 ve İngiliz paundu %8.09'luk paya sahiptir.

Bretton Woods Sistemi'nin yıkılmasından ve önemli ulusal para birimlerinin dalgalı kur rejimine geçmelerinden sonra SDR'ye duyulan ihtiyaç azalmıştır. Ancak, ulusal para birimlerinin değerleri değişirken SDR'nin değerinin nispeten sabit kalması²⁷, SDR'ye uluslararası bir değer standardı olma fonksiyonu kazandırmıştır. Bugün SDR'nin rezerv varlığı olarak kullanımı kısıtlı olmakla birlikte, IMF ve çeşitli uluslararası resmi finans kuruluşları başta olmak üzere, birçok uluslararası kurum tarafından bir hesap birimi olarak kullanılmaya devam etmektedir. SDR'ler üye ülkelere IMF'deki kotaları oranında dağıtılmaktadır.

²⁵ Mutlu, E.S.: Uluslararası İşletmecilik, İstanbul: Beta Yayınları, 1999, s. 175.

²⁶ Çin para biriminin resmi adı 'Renminbi' olup, birim ismi ise Yuan'dır.

²⁷ SDR'nin ulusal para birimlerinden oluşan bir portföy niteliğinde olması ve dolayısıyla da çok daha istikrarlı bir seyir izlemesi, döviz kuru belirsizliğinde uluslararası ticari ve mali işlemlerde SDR'nin kullanımını daha cazip hale getirmektedir.

IMF kotalarının bir başka önemi de, üye ülkelerin Fon'dan çekebilecekleri normal kredi miktarını belirliyor olmalarıdır. Daha önce belirtildiği üzere, IMF'nin başlıca fonksiyonu, dış ödemeler açığı olan üye ülkelere kısa vadeli kredi sağlamaktır. Bu doğrultuda Fon, üye ülkelere ödemeler bilançosu amaçlı kredi vermektedir. Üye bir ülkenin Fon'dan sağlayabileceği krediler beş dilime ayrılmıştır. Birinci dilim rezerv dilimi olup, kullanımı otomatiktir. Kullanılan dilimler arttıkça, IMF'nin öne süreceği şartlar da ağırlaşmaktadır. IMF kredileri, 'destekleme kredileri (stand by)' biçiminde ve 'şartlılık' ilkesine bağlı olarak verilir. Bunun anlamı, Fon'dan kredi almak isteyen ülkelerin dış ödeme açıklarını kapatmaya yönelik olarak bir iç ve dış istikrar programı hazırlayıp sunmaları ve Fon'la anlaşmaları gerektiğidir. Anlaşmanın devamlılığı, mevcut uygulamaların başarısına bağlıdır. IMF, ayrıca gayri resmi bir kuruluş olan ve 1956 yılında kurulan 'Paris Kulübü (Zenginler Kulübü)²⁸' ile koordineli olarak, özel ya da resmi borçlarını ödeme zorluğu çeken ülkelerin borç erteleme anlaşmalarının ve borcun itfa planlarının yapılmasına da yardımcı olmaktadır.

IMF, Bretton Woods Sistemi'nin yıkılmasından sonra da kredi fonksiyonlarına devam etmiş ve 1976 yılından itibaren, kur politikaları arasında uyum ve düzen sağlanması ile uluslararası ticari ve mali akımların gelişmesine katkıda bulunması amacıyla üye ülkelerin uyguladıkları kur politikalarını gözetme görevini de üstlenmiştir²⁹.

IMF, ayrıca gelişmekte olan üye ülkelere orta vadeli ekonomik programlar hazırlanmasına yönelik olarak, 27 Mart 1986 tarihinde 'Yapısal Uyum Kolaylığı (SAF)' ve 29 Aralık 1987 tarihinde de 'Artırılmış Yapısal Uyum Kolaylığı (ESAF)'nı oluşturmuştur.

2. Dünya Bankası

Bretton Woods Konferansları sonucunda kurulması kararlaştırılan ve 27 Aralık 1945 tarihinde sözleşmesi imzalanarak dış ödeme açığı olan ülkelere kısa vadeli kredi açma fonksiyonunu üstlenen IMF ile birlikte, 'Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD-International Bank For Reconstruction and Development)' orijinal adıyla kuruluşu tamamlanan Dünya Bankası, uzun vadeli

²⁸ Mali buhran durumunda borçları yeni bir ödeme planına bağlamak üzere, ABD, Kanada, İngiltere, Almanya, Hollanda, Belçika, İsviçre, Japonya gibi borç veren sanayileşmiş ülkelerle IMF, Dünya Bankası, OECD gibi uluslararası kuruluşların temsilcilerinin yer aldığı gayri resmi bir kuruluş olan Paris Kulübü'nün toplantılarında; borçlu ülkenin ekonomisi incelenerek, dış borçlarının ertelenmesi ve yeni dış yardım sağlanması gibi konular görüşülmektedir. Alınan kararları büyük ölçüde IMF'nin tutumunun belirlediği Paris Kulübü'nün yeni geri ödeme planına bağladığı borçlar genellikle, hükümetler arası krediler ile resmi garantili ihracat kredileridir (Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s. 471).

²⁹ Seyidoğlu, Ekonomik Terimler, s. 638.

kalkınma kredileri verme görevini üstlenmiştir. Dünya Bankası, kuruluş amacına paralel olarak ilk zamanlar İkinci Dünya Savaşı sonrasında tahrip olmuş Avrupa ülkelerinin onarım ve kalkınma çabalarına mali kaynak sağlayarak katkıda bulunmak üzere kredi vermekte iken, 1960'lara gelindiğinde, Avrupa ülkelerinin hızla toparlanarak kalkınmalarını müteakip Dünya Bankası'nın fonksiyonu da değişmiş ve az gelişmiş ülkelere kredi sağlayan ve bu bölgelerdeki yatırımları teşvik eden bir kurum niteliğinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

Üye ülkelerin hükümetlerine, resmi kurumlarına ve özel sektör kuruluşlarına, proje kredileri, program kredileri ve teknik yardımlar sağlayan Dünya Bankası'nın başlıca finansman kaynakları üye ülkelerin sermaye katkı payları, uluslararası mali piyasalara tahvil ihracı ve daha önce açılan kredilerin geri ödemeleridir.

Birleşmiş Milletler'e bağlı olarak faaliyet gösteren Dünya Bankası günümüzde, 'Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD)', 'Uluslararası Finans Kurumu (IFC)', 'Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA)', 'Çok Taraflı Yatırım ve Garanti Kuruluşu (MIGA)' 'Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Uluslararası Merkezi (ICSID)' ve 'İktisadi Kalkınma Enstitüsü (EDI: bugünkü adıyla Dünya Bankası Enstitüsü)'nden oluşan ve 'Dünya Bankası Grubu' olarak bilinen bir şemsiye altında faaliyetlerine devam etmektedir. Dünya Bankası Grubu'nun bünyesinde ayrıca gayri resmi bir kuruluş olan 'Uluslararası Tarımsal Araştırma Grubu (CGIAR)' da bulunmaktadır.

Bu kuruluşlardan Uluslararası Finans Kurumu, 20 Temmuz 1956 tarihinde, üye ülkelerdeki özel sektöre doğrudan kredi vermek üzere kurulmuştur. 24 Eylül 1960 tarihinde ise, bankanın kendi sağladığı kredilere uygulanan faiz oranlarından daha düşük faizli kredi sağlamak üzere Uluslararası Kalkınma Birliği oluşturulmuştur. Uluslararası Kalkınma Birliği'nin amacı, az gelişmiş ülkeler arasında durumu en kötü olan ülkelere, sıfır faizli kredi sağlamaktır. 14 Ekim 1966 tarihinde hükümetlerle yabancı yatırımcılar arasında doğabilecek yatırım anlaşmazlıklarının çözümüne yardımcı olmak amacıyla, Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümlemesi Uluslararası Merkezi kurulmuştur. Çok Taraflı Yatırım ve Garanti Kuruluşu ise, yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapılan ülkedeki yatırımlarına karşı, millileştirme gibi ticaret dışı risklere karşı garanti vermek amacıyla³⁰ 12 Nisan 1988 tarihinde kurulmuştur. Kuruluşun amacı bir nevi yatırım sigortası sağlamak olarak nitelendirilebilir. 9 Ocak 1956'da iktisadi politikalarda karşılaşılan sorunlar ile kalkınma programlarının planlanması ve idaresiyle ilgilenecek kalifiye yönetici sayısının artmasını destekleyerek üye ülke

³⁰ Seyidoğlu, Ekonomik Terimler, s. 142.

hükümetlerinin ekonomik yönetimlerini geliştirmeye yardımcı olmak amacıyla da İktisadi Kalkınma Enstitüsü kurulmuştur. Uluslararası Tarımsal Araştırma Grubu ise, 19 Mayıs 1971 tarihinde uluslararası tarımsal araştırma merkezleri ağının desteklenmesi amacıyla oluşturulmuştur.

Ana sözleşmeleri çerçevesinde faaliyet alanları birbirinden farklı da olsa, IMF ile Dünya Bankası aslında aynı amaca hizmet etmektedir: Üye ülkelerde istikrarlı bir gelişme ve kalkınma sağlamak³¹. Yakın geçmişte, iki kuruluş arasındaki işbirliğinin, özellikle borç verme faaliyetleri çerçevesinde geliştiği gözlemlenmektedir. SAF ve ESAF çerçevesinde IMF, geri kalmış ülkelere yönelik olarak borç verme politikasında değişikliğe gitmiş ve kısa vadeli borçlardan orta vadeli borç yapılarına yönelmiştir. Öte yandan Dünya Bankası'nın, ülkelerin sektörel uyum ve makroekonomik politikalarını desteklemeye yönelik olarak verdiği kredilerdeki artış, iki kuruluşun faaliyet alanlarını birbirine yakınlaştırmış ve aralarındaki işbirliğini daha da gerekli hale getirmiştir.

E. 1973 Sonrası Dalgalı Kur Sistemi

19 Mart 1973 tarihinde sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin ulusal paralarını dolara karşı dalgalanmaya bıraktıklarını beyan etmeleri ile Bretton Woods Sistemi resmen yıkılmış ve Dalgalı Kur Sistemi'ne geçilmiştir³². 1976 yılının Ocak ayında IMF'nin Jamaika Toplantısı sırasında varılan Jamaika Anlaşması çerçevesinde serbest değişken kur sistemi uygulamaları yasallaşmış ve IMF döviz kuru sıkıntısı yaşayan ülkelere yardım etmeye devam etmiştir. Dalgalı Kur Sistemi'ne geçilmesiyle beraber dünyada 'Serbest Dalgalı Kur Sistemi'³³'nden 'Sabit Döviz Kuru Sistemi'³⁴'ne kadar çeşitli uygulamalar ortaya çıkmış ve IMF ülkelerinin farklı kur sistemleri uygulayabilmelerine olanak sağlamak üzere, IMF'nin ana sözleşmesinde değişiklik yapılmıştır. Jamaika Anlaşması'nın en önemli sonuçları aşağıdaki şekilde özetlenebilir³⁵:

³¹ Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, s. 582.

³² 1973 yılında ayrıca petrol ihraç eden Arap ülkelerine uygulanan ambargo sonucunda Petrol Krizi çıkmış; petrol fiyatları Ekim 1973'den Mart 1974'e %400 artış göstermiş ve petrolün varil fiyatı \$3'dan \$12'a yükselmiştir. Bu gelişmeler petrodolar kavramının güçlenmesine ve kalıcılığına önemli bir destek olarak, doların uluslararası rezerv para birimi olma özelliğini kuvvetlendirerek korumasına olanak sağlamıştır.

³³ Hükümet müdahalelerinin bulunmadığı bir döviz kuru sistemi

³⁴ Ülke ulusal parasının dış değerinin örneğin dolar gibi başka bir büyük ülkenin parasına, altın gibi değerli bir madene veya SDR gibi değeri sabit bir hesap birimine bağlandığı döviz kuru sistemi.

³⁵ Eun, Resnick s. 33.

- IMF üyesi ülkelerin dalgalı kur sistemine geçebilmeleri ve merkez bankalarının döviz piyasalarına müdahale ederek ulusal paralarının değerlerindeki dalgalanmaları kontrol edebilmeleri kabul edilmiştir.
- Altının uluslararası rezerv varlığı olarak kullanımı kaldırılmıştır. IMF altın rezervlerini üye ülkelere cari fiyattan geri ödemiş ve kalanını da satarak, gelirini geri kalmış ülkelere yardım amacına ayırmıştır.
- IMF fonlarının dağıtımında petrol ihraç etmeyen ülkeler ve az gelişmiş ülkelere daha fazla öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır.

II. DALGALI KUR SİSTEMİ, SÜREGELEN SORUNLAR VE SONRASI

Kronolojik olarak takip edilebileceği üzere, 1870'lere kadar devam eden çift maden para standardı dönemini müteakip yaklaşık 150 yıllık dönemde hiçbir uluslararası para sistemi, en azından henüz, yarım asır bile yaşayamamıştır. Bu açıdan hala içinde bulunduğumuz dalgalı kur sistemi, çift maden para standardı döneminden itibaren yaşanan en uzun dönem olsa da sistemin işleyişine ilişkin önemli sıkıntılar uzun bir zamandır süregelmektedir.

Dalgalı Kur Sistemi'ne geçilmesiyle, aslında, uluslararası para sisteminde yaşanan sıkıntılar sona ermemiş, kurlarda aşırı dalgalanmalar ve dengesizlikler yaşanmaya başlamıştır. Bu da uluslararası ticareti ve sermaye akışlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca, 1970'lerde yaşanan kur savaşları³⁶ enflasyonu da körüklenmiştir.

IMF, Dünya Bankası ve Amerikan Hazinesi, 1978 yılında Washington Mutabakatı ile ABD'nin merkezinde olacağı kapitalizmin etrafında dünyanın sarmalanacağı küresel bir serbest piyasa düzeni öngörerek neoliberal politikalara yönelmişler³⁷ ve IMF, Dünya Bankası, GATT/DTÖ gibi uluslararası kurumlar aracılığıyla özellikle gelişmekte olan ülkelere (Türkiye dahil) rehabilitasyon reçeteleri uygulamışlardır. Washington Mutabakatı'nı ilk uygulayan ülke 24 Ocak Kararları'yla Türkiye olmuştur³⁸. Neoliberal ekonomiye geçişin kilometre taşları 1978 Dünya Bankası Raporu³⁹, 24 Ocak 1980 Kararları ve 12 Eylül

³⁶ Geçtiğimiz son yüz yıl boyunca 3 kur savaşından bahsetmek mümkündür. Birinci kur savaşı 1921-1936 dönemini kapsamaktadır ve peşinden İkinci Dünya Savaşı dünyayı yakıp yıkmıştır. 1967-1978 yılları arasında yaşanan ikinci kur savaşının ardından küresel finans sistemi manipülasyon ve balonlarla bir krizden diğerine savrulmuştur. Üçüncü kur savaşı ise 2010'da başlayıp halen devam etmekte olan süreci kapsamaktadır. Son yüzyıldaki kur savaşları hakkında detaylı bilgi için bkz. Rickards, J.: Kur Savaşları-Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu, çev.: Neşenur Domaniç ve Nusret Alhan, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2013.

³⁷ Manisalı, E.: Batı'nın Yeni Türkiye Politikası, 2008, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, s. 94.

³⁸ Manisalı, E.: Hayatım Avrupa, İstanbul, Truva Yayınları, 2006, s.163.

³⁹ Derviş, K.: The Foreign Exchange Gap, Growth and Industrial Strategy in Turkey 1973-1983, World Bank Staff Working Paper No. 306, November 1978.

1980⁴⁰ ihtilali olarak değerlendirilmektedir⁴¹. 24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye’de uygulamaya koyulan yapısal uyum ve istikrar tedbirleri çerçevesindeki mali reform süreci ekonomik serbestleşmenin bir parçası olarak hayata geçirilmiş ve Türkiye dışı açılma süreci ile önce sanayileşme politikasından ticaret politikasına daha sonra ise finansallaşmaya yönlendirilmiştir⁴². Benzer politikalar kırk yıldır dünya genelinde mümkün mertebe uygulamaya koyulmaktadır.

1980-1984 yılları arasında dolar hızla değer kazanmış ve bu da ABD’nin çok yüksek ticaret açıkları vermesine yol açmıştır. 1984’de yapılan Yen Anlaşması ise, Japon tasarruflarının ABD tahvillerine kaymasına sebebiyet vermiştir. 1985 Eylül’ünde G-5 ülkeleri (ABD, Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya) ‘Plaza Mutabakatı’ olarak bilinen anlaşmaya varmışlar ve bu mutabakat çerçevesinde, ABD’nin ticaret açığını çözmek amacıyla döviz piyasalarına müdahale etme kararı almışlardır. Takip eden 1985-1988 döneminde dolar keskin bir değer kaybına uğramış ve bu kez de sanayileşmiş ülkeler doların çok fazla değer kaybettiğinden endişe duymaya başlamışlardır. Döviz kurlarına istikrar sağlanmasını görüşmek üzere G-7 Ülkeleri (G-5 ülkeleri ile İtalya ve Kanada) 1987 yılında yeni bir toplantı düzenlemişler ve ‘Louvre Mutabakatı’na varmışlardır. 22 Şubat 1987 tarihli Louvre Mutabakatı çerçevesinde, G-7 Ülkeleri, döviz kurlarında istikrar sağlamak üzere işbirliği yapmayı ve makroekonomik politikalarında daha yakın bir dayanışma ve koordinasyon sağlamayı kararlaştırmışlardır. Louvre Mutabakatı, ‘Yönetimli Dalgalı Kur Sisteminin⁴³’ başlangıcı olarak kabul edilebilir.

1980’lerin sonu ve 1990’ların başı dünyada önemli gelişmelere sahne olmuştur. 1989’da Berlin Duvarı yıkılmış, 1990’da Irak’ın Kuveyt’i işgal ve ilhak etmesi ile dünya petrol rezervinin %20’sini elde etmesinin ardından 1991 yılında Birinci Körfez Savaşı çıkmış ve ‘Glasnost (açıklık)’ ile ‘Perestroyka (yeniden yapılandırma)’ politikaları SSCB’nin 1991’de yaşanan dağılma sürecini

⁴⁰ 1978 yılında Afganistan’da gerçekleşen Sevr Devrimi ile peşinden başlayan savaş (iç savaş ve Rusya’nın müdahalesi) ve 1979 yılında İran’da gerçekleştirilen İslam Devrimi ile akabinde 1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı da bir diğer ilginç tesadüfler zinciridir.

⁴¹ Kurtoğlu, Ramazan: İthal İkamesinden Liberal Ekonomiye Geçiş Sonrasında Büyüme ve İşsizlik, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Doktora Tezi, Ocak 2010, s. 423).

⁴² Kurtoğlu, Küresel Kriz, s. 79-83. Ancak, araştırma sonuçlarına göre Türkiye’nin yeterince hazırlık yapmadan 1980’ler itibarıyla kapılarının uluslararası rekabete açılması ve 1990’lar boyunca devam eden küresel sistem ile bütünleşme girişimleri çarpık gelir dağılımlı, yüksek işsizlik oranlı ve dış kaynaklara bağımlı bir ekonomik yapıyı ortaya çıkarttığı yönündedir (bkz. Apaydın, F., Açıklık, S.: “Türkiye’de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politikası”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 43. Sayı, Ocak 2015, 200-210.)

⁴³ Dalgalı Kur Sistemi’nde olduğu gibi, döviz kurları, piyasadaki arz ve talep güçlerine bağlı olarak değişir; ancak merkez bankası zaman zaman zaman zaman piyasa müdahale ederek aşırı kabul edilen dalgalanmaları önler ve kur istikrarını sağlamaya çalışır.

hazırlamıştır. Kominizmin çökmesiyle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan soğuk savaş dönemi de son bulmuş, bu da dünyada yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Örneğin finansal açıdan, soğuk savaş döneminin atom çağında askeri laboratuarlarda çalışan fizikçiler soğuk savaş sonrası Wall Street bankaları ve yatırım şirketleriyle CIA'in kontrolünde olduğu iddia edilen Rand Corporation gibi vakıf destekli kurumlara gelerek finans piyasalarında Oyun Teorisi'ne dayalı bir aldatma-kandırma sistemi kurmuşlardır⁴⁴. 1990'lardaki bir diğer önemli gelişme de, kimilerince IMF ve Dünya Bankası ikilisine küresel finans/ticaret sermayesinin eklenmesi ile oluşan şeytan üçgeninin üçüncü ayağı olarak tarif edilen⁴⁵, Dünya Ticaret Örgütü⁴⁶ (DTÖ/WTO)'nün 1 Nisan 1994 tarihinde GATT üyesi ülkelerin onayladıkları kuruluş anlaşmasının ardından 1 Ocak 1995'de faaliyete geçmesidir. Bütün bu süreçte, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmeler doğrultusunda dünya üretim, ticaret ve yatırımı yarım asır öncesine kıyasla çok daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Bilindiği üzere, 1945 sonrası dönemde küresel ekonomik aktivitede önemli yeniden yapılanmalar yaşanmıştır. Ticaret blokları ve ekonomik birleşmelerin⁴⁷ yanısıra finansal piyasalarda yaşanan entegrasyon da uluslararası ticaret ve yatırım akışlarını körüklemiş, bu da ulus devletlerin güçlerini zayıflatırken çok uluslu işletmeler ve kurumsal yatırımcılara güç kazandırmıştır. Yani, *“Marksist sosyalizmin nihai hedefe ulaşmada ‘sınırsız devlet etkinliği’ küresel serbest piyasa projesinde ‘sınırsız ulusüstü şirket etkinliği’ne bırakılmıştır... Bunun anlamı dünya genelinde ‘şirket iktidarı’dır⁴⁸”*.

⁴⁴ Schirmmacher, F.: Ego Yaşam Oyunu, çev.: Cumhur Atay, İstanbul, Asi Kitap, 2017.

⁴⁵ Kurtoğlu, Küresel Kriz, s. 74.

⁴⁶ DTÖ'nün kuruluş anlaşmasının ekinde yer alan “Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)”, finansal hizmetleri de kapsayan hizmet ticaretini (uluslararası telefon görüşmeleri gibi sınır ötesi ticaret, turizm gibi yurtdışında tüketim, yabancı bankalar gibi ticari varlık, ve danışmanlar gibi gerçek kişilerin hareketliliği biçimindeki hizmet arzlarını) de uluslararası kurallara bağlayarak temel kural ve ilkeleri ortaya koyan ilk çok taraflı anlaşma olma özelliğindedir. Önce GATT ve daha sonra da DTÖ çerçevesinde küresel boyutta devam eden uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi, aynı zamanda bölgesel boyutta da süregelmiştir.

⁴⁷ Örneğin 1960'da Latin Amerika Serbest Ticaret Birliği (LAFTA), Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA), Petrol İhraç Eden Ülkeler (OPEC), ve Orta Amerika Ortak Pazarı (CACM); 1961'de İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD); 1969'da İslam Konferansı Teşkilatı (OIC); 1981'de Körfez İşbirliği Konseyi (GCC); 1985'de Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO); 1989'da Asya ve Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC); 1992'de Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği (NAFTA) ve ASEAN -Güney Doğu Asya Ulusları Birliği- Serbest Ticaret Birliği (AFTA), 1993'de Avrupa Birliği (AB), 1994'de Merkezi Afrika Gümrük ve Ekonomi Birliği (UDEAC), Arap Ortak Pazarı ve Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) gibi... DTÖ'ye 2002 yılına kadar bildirilen bölgesel ticaret anlaşmalarının sayısı 250 civarındadır. Türkiye de IMF, Dünya Bankası, BM, KEİ (Karadeniz Ekonomik İşbirliği), OECD, önce GATT ve sonrasında DTÖ, ECO, OIC gibi anlaşmalara taraftır. Ayrıca, 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren AB ile arasında Gümrük Birliği yürürlüktedir. Türkiye'nin taraf olduğu birçok serbest ticaret anlaşması da bulunmaktadır.

⁴⁸ Kurtoğlu, Küresel Kriz, s. 6, 33.

1980'ler ve 1990'lar ayrıca, finansal piyasaların hızla küreselleşmesine sahne olmuştur. Bu süreçte en önemli faktörler iletişim sektöründe ve teknolojiye yaşanan hızlı gelişmeler, finansal liberalleşme ve finansal piyasaların daha fazla kurumsallaşmasıdır. Teknolojik ilerlemeler, bilgi işlem, bilgi saklama ve düzenleme masraflarını azaltmış ve finansal piyasaların etkin işlerliğini ve bütünlüğünü güçlendirmiştir. Telekomünikasyon sistemleri bütün dünyadaki piyasa katılımcılarını birbirine bağlamış ve işlemlerin birkaç saniyede gerçekleştirilebilmesine olanak sağlamıştır. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmelerin de katkısıyla gerçek zamanlı hisse senedi fiyatları da dahil olmak üzere bilginin dünya üstündeki piyasa katılımcılarına anında ulaşması mümkün olmuştur. Bu açılarından finansal varlıklar en hızlı ve bir noktada da en kolay küreselleşme sürecini yaşamıştır. İletişim devrimi işlemlerin kolay, çabuk ve ucuz bir şekilde gerçekleştirilebilmesine, elektronik teknolojisindeki gelişmeler de işlem maliyetlerinde hızlı bir düşüşe olanak sağlamış ve bu da dünya finans piyasalarının hızla geniş ve birbirine bağlı bir pazar ağı haline dönüşmesine yol açmıştır. 1980 ve 1990'larda süratle hızlanan finansal piyasaların liberalleşmesi sürecine, majör ülke hükümetlerinin döviz ve sermaye piyasalarını serbestleştirmeye başlamaları da ivme kazandırmış, küresel rekabet, hükümetlere ülkelerindeki finansal kurumların dünyada etkin olarak rekabet edebilmeleri için ilgili finansal piyasalarına çeşitli serbestlikler getirmelerine yönelik baskı yaratmıştır. 1980 başlarında Almanya yabancı işletmelerin Alman finansal piyasalarında işlem görmelerine daha fazla serbesti tanımış, 1985'de alınan hükümet kararlarıyla da tahvil piyasalarını en liberal piyasalardan biri konumuna getirmiş⁴⁹; 1980'de Japonya döviz piyasalarını serbestleştirmiş ve 1985'de Tokyo Menkul Kıymetler Borsası'nı kısıtlı sayıda yabancı aracı kuruluşun faaliyetine açmış; 1986'da İngiltere'nin Londra Menkul Kıymetler Borsası yabancı işletmeleri tam üye olarak kabul etmeye başlamış ve yine aynı yıl içinde 'Big Bang' olarak adlandırılan Londra Sermaye Piyasalarının serbestleştirilmesine yönelik en önemli ve en kapsamlı adımı atmıştır⁵⁰. Big Bang kapsamında 27 Ekim 1986'da Londra Borsası'nda sabit aracı komisyonları kaldırılmış, piyasayı düzenleme fonksiyonu ile siparişleri alma ve işleme koyma fonksiyonunu birbirinden ayıran yönetmelik ve bankaların hisse senedi satışı gibi faaliyetlerde bulunmasını engelleyen yasaklamalar da kaldırılmıştır. 1999'da ABD de ticaret bankalarının menkul kıymetler piyasalarındaki faaliyetlerini sınırlandıran ve yatırım bankacılığı faaliyetlerinde bulunmalarını engelleyen Glass-Steagall Yasası'nı yürürlükten kaldırmıştır. Yine 1980 ve 1990'larda gelişmekte olan ülkeler de yabancıların finansal piyasalarında yatırım yapmalarına izin vererek liberalleşme

⁴⁹ Fabozzi, F. J., Modigliani F., Ferri, M. G.: Foundations of Financial Markets and Institutions, New Jersey, Prentice Hall, 1994, s. 46.

⁵⁰ Eun, Resnick, s. 9.

süreçlerine başlamışlardır. Bu süreçte sermaye hareketleri, 1980’li yıllarda daha çok sendikasyon kredileri veya bankalardan devletlere doğrudan borç verme şeklinde gerçekleşirken 1990’lı yıllarda ağırlıklı olarak doğrudan yabancı yatırımlar, ‘sıcak para’ olarak nitelendirilen tahvil, bono ve hisse senetlerine yapılan portföy yatırımları, bankalar arası kredilendirme ve ticari finansman şeklini almıştır⁵¹. Ancak, sıcak para girişleri özellikle gelişmekte olan ülkelerin bir yandan paralarının değer kazanmasına yol açarak ekonomik dengelerin bozulmasına diğer yandan başta borsa ve emlak sektörü olmak üzere balonlar oluşmasına yol açmakta, çikarken de önemli tahribata ve hatta krizlere yol açmaktaydı⁵².

Yeni milenyuma da hızlı bir giriş yapılmış ve 21. yüzyıla 11 Eylül saldırılarıyla açılış yapılmıştır. 11 Eylül 2001’de Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon’a yapılan saldırılarla başlayan süreç, önce ABD’nin saldırılardan Afganistan’da üslenmiş terör örgütü El Kaide ile lideri Usama Bin Ladin’i sorumlu tutarak Ekim 2001’de Afganistan’a müdahalesi ve ardından Mart 2003’de de Irak’ın kitle imha/nükleer silah edinmesi ve dünya barışını tehdit etmesi gerekçesi ile ABD’nin Irak’ı işgali ile devam etmiştir⁵³. 2008’de ABD’de ‘mortgage: konut kredileri’ne dayanan Kredi Temerrüt Takası (CDS: Credit Default Swap)⁵⁴ üzerinden patlak veren ekonomik kriz, Büyük Buhan’la karşılaştırılacak kadar sert ve sarsıcı, etkileri hala hissedilecek kadar da derindi. Küreselleşme sürecinin dünya ekonomisinde meydana getirdiği dengesizlikler karşısında uluslararası para sisteminin etkisizliğinin krizin önemli bir sebebi olduğu ileri sürülmektedir. Her ne kadar kriz çok boyutlu bir mesele olsa da uluslararası para sisteminin küresel likiditeyi ve küresel ödemeler dengesizliklerini kontrol altına alacak ya da ülkeleri buna zorlayacak mekanizmalara sahip olmayışının krizi ortaya çıkaran ve derinleşmesine sebep olan faktörler arasında olduğunu destekleyen çalışmalar da bulunmaktadır⁵⁵. Krizle mücadele kapsamında FED, doları zayıflatmak amacıyla ‘Quantitative Easing: QE’ olarak bilinen parasal

⁵¹ Platin, A.

⁵² Bu dönemde yaşanan başlıca mali krizler: Latin Amerika (1980’ler), Hindistan (1991), Venezuelala (1994), Meksika (1994-1995), Asya (1997-1998), Rusya (1998), Brezilya (1999), Ekvator (1999), Dotcom Balonu (1999-2000), Türkiye (2000, 2001), Arjantin (2001-2002).

⁵³ 2000’de Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin’in petrol hesabını avroya çevirmiş olması da gayriresmi sebepler arasında tartışılmakta olup, bu olayın Saddam’ın sonu ve ABD’deki resesyon tartışmasının da başlangıcı olduğu değerlendirilmiştir (OKUR, Meliha: Saddam’ın Eruo Öyküsü, Sabah, 24 Ocak 2008, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/okur/2008/01/24/saddam_in_euro_oykusu (E.T. 29 Ocak 2020)). Bu tarihten on yıl kadar sonra petrolün satışında avroya geçiş Libya Devlet Başkanı Kaddafi’nin de son planları arasında yerini almıştır (“ABD ‘petrodolar’ın saltanatını koruma peşinde”, Dünya Bülteni, 8 Mart 2012, <https://www.dunyabulteni.net/genel/abd-petro-dolarin-saltanatini-koruma-pesinde-h200800.html> (E.T. 29 Ocak 2020)).

⁵⁴ Bir finansal türev aracı olan CDS, en basit anlatımla, bir borç varlığına ait geri ödenmeme riskini karşı tarafla/lara transfer etmeye yarayan bir takas (swap) anlaşması olup, CDS primi de bir nevi sigorta primi gibi düşünülebilir.

⁵⁵ Bkz. Çağlar, Ü., Dışkaya, S. K.: “Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz”, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2018, s. 1.

genişleme programını devreye sokmuş ve FED'in ucuz dolar politikası takip eden yıllarda hisse senedi ve altın fiyatlarında önemli artışlar yaşanmıştır. Ancak bu durumu, gerçekte varlıkların değerinin artmadığı, dolar değer kaybettiği için karşılıklarında daha fazla dolar ödenmesi gerektiği şeklinde yorumlayanlar da olmuştur⁵⁶. ABD dolarının, küresel döviz ticareti hacminin üçte ikisini oluşturan yedi döviz karşısındaki değerini ortaya koyan 'The Wall Street Journal'ın dolar endeksine göre, ABD Doları 2001 yılından bu yana euro, yen, paund, Avustralya doları, İsviçre frangı, Kanada doları ve İsveç kronu karşısında %30 değer kaybetmiş olması da bu yorumları destekler niteliktedir⁵⁷. Her ne kadar krizin patlak vermesinin ardından ilk G-20 zirvesinde "*küresel ekonomideki dengesizliklerin giderilmesi için çaba gösterme, korumacılık ve ticaret savaşlarından uzak durma, kendi gemisini kurtarma gayretine yönelerek diğer ülkelere zarar verecek teşebbüslerden uzak durma*" kararları alınmış olsa da uluslararası ticarete korumacılık artmaya başlamış ve İngiltere, Avrupa Birliği ve Japonya'da parasal genişleme politikalarını devreye sokmuş, Çin ise yuanın değerini düşük tutarak bu üçüncü kur savaşlarındaki yerini almıştır⁵⁸. Bu durum, İki Savaş Arası Dönem'de yarı gönüllü olarak uygulanmaya başlanan 'sahte' altın standardı dönemini anımsatmaktadır.

Mart 2009'da ABD ordusu tarihinde ilk kez kod adı WALRUS olan Güvenli Savaş Analizi Laboratuvarı'nda "Küresel Finans Savaşı" tatbikatı yapmış ve ekonomide ana hat senaryosu ile hiçbir ateşli silahın kullanılmadığı, sadece döviz, hisse senedi, tahvil ve türevlerden oluşan finansal araçların kullanımına dayalı olarak kurgulanan tatbikata ordu, istihbarat ve akademik çevrelerden üst düzey uzmanlar katılmıştır⁵⁹. Söz konusu tatbikat, 2010 sonrasını kapsayan üçüncü kur savaşlarının habercisi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca, bugün doların bir silah olarak kullanılıyor olduğu iddialarını da kuvvetlendirmektedir. Muhtemel yeni küresel krizin de büyük ihtimalle sistemin yarattığı seçkinlerin kontrolündeki manipülasyona açık para piyasalarında başlayarak, çok hızlı bir şekilde hisse senetlerine, tahvillere ve emtiaya bulaşacağı, oluşan paniğin doları çökertmesiyle de dolara bağlı piyasaların da çökeceği yorumlarına yol açmıştır⁶⁰.

2010'lar Arap Baharı ile başlamış, peşinden Libya, Suriye derken Sudan, Venezualla, Doğu Akdeniz üzerinden tekrar Libya, Bolivya, İran vd. ile devam etmektedir. Diğer yandan, başta Avrupa olmak üzere dünyada ekonomik ve

⁵⁶ Rickards, Kur Savaşları, s. 55-56.

⁵⁷ Ünlü Eryar, D.: "Çok Kutuplu Uluslararası Para Sistemi Doğuyor", Dünya, 30 Ekim 2012, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/cok-kutuplu-uluslararasi-para-sistemi-doguyor/14657> (E.T. 30 Ocak 2020).

⁵⁸ İsmet Özkul, "2013 Kur Savaşları Yılına Dönüşebilir", Haber Türk, 14 Ocak 2013.

⁵⁹ Rickards, Kur Savaşları, s. 26.

⁶⁰ Kurtoğlu, Küresel Kriz, s. 58-59.

finansal sorunların yanı sıra kur ve ticaret savaşları da süregelmektedir. Politik gerilimler ve jeopolitik riskler artmakta, siyasi çalkantılar ve toplumsal olaylar ile artan terör gerginlik ve belirsizlik yaratmaktadır. Çin'in Yeni İpek Yolu Projesi, blok-zincir teknolojisi ve kripto para⁶¹, Brexit, Trump, INSTEX⁶², Dördüncü Sanayi Devrimi vs. derken dünya önemli bir türbülansa girmiş durumdadır. Hatta farklı platformlarda içinde bulunduğumuz dönemin birçok açıdan İkinci Dünya Savaşı öncesindeki koşulları sağladığı, belki de geçtiği tartışılmaktadır. Bir yandan sıcak savaş ihtimallerine ilişkin riskler değerlendirilirken, diğer yandan dünyanın çok büyük bir resesyona eşliğinde olduğu tartışmaları da dolu dizgin devam etmektedir. Öte yandan, tıpkı Marksist sosyalizm gibi neoliberalizmin de sonunun gelmekte ve dünya ekonomisini bir felakete doğru sürüklemekte olduğu iddialarıyla karşılaşmak da mümkündür⁶³. Uluslararası para sisteminin değişmesi ise, birçoklarına göre bir tercih değil, zorunluluktur.

Bretton Woods Sistemi sona erip Dalgalı Kur Sistemi'ne geçiş yapılırken dünya genelinde uluslararası rezervlerin %65.5'i dolar üstünden tutulurken (1950'de dünya merkez bankalarının uluslararası rezervlerinin yüzde 69'u altın iken, bu oran 1974'te yüzde 23'e gerilemiş ve döviz rezervi olarak tutulan kalan yüzde 77'lik kısmın yüzde 85'i de ABD dolarına dönmüştü), Washington Muta-bakatı'dan 1991 yılına kadar -ki bu dönem aynı zamanda soğuk savaşın da son yıllarına denk gelmektedir- doların rezervlerdeki ağırlığı yüzde 46'ya kadar düşmüştür⁶⁴. Bu oran 2001'de %73 düzeyindeyken, 2018 sonunda %62'ye gerilemiştir⁶⁵. İngiltere'nin euro para sistemine hiç dahil olmaması ve 31 Ocak 2020'de resmen AB'den de çıkmış olması, Almanya ve Fransa öncülüğündeki AB'nin bir yandan AB savunma sistemi olarak tabir edilen 'PESCO (Permanent

⁶¹ Kripto para takas işlemlerinde kullanılabilen, işlemlerini güvenceye almak için kriptografi kullanan, tamamen dijital, şifrelenmiş sanal para birimi olup, ilk kripto para 2009 yılında çıkan ve bugün hala en yaygın olarak bilinen ve en fazla konuşulan bitcoindir.

⁶² INSTEX (Instrument in Support of Trade Exchanges): 1970'li yıllarda kurulan ve ABD'nin tüm para transferlerini takip edebildiği 200'den fazla ülkede on binden fazla finansal kurumun kullandığı 'Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication (SWIFT)' sistemine alternatif olarak Almanya, Fransa ve İngiltere öncülüğünde AB'nin, ABD'nin nükleer anlaşmadan tek taraflı çekilmesinin ardından Tahran yönetimini nükleer anlaşmada tutmak isteğiyle birlikte, petrolü de kapsayacak şekilde İran'la ticareti kolaylaştırmak ve Avrupalı şirketleri ABD'nin yaptırımlarından korumak için geliştirdiği yeni bir ödeme mekanizmasıdır (bkz. AYDOĞMUŞ, H.: "Avrupa'nın ABD Dolarına Karşı Hamlesi: INSTEX", TRT Haber, 3 Temmuz 2019, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/avrupanin-abd-dolarina-karsi-hamlesi-instex-421620.html>, (E.T. 24 Ocak 2020))

⁶³ Detay bilgi için bkz. Gray, J.: Sahte Şafak, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, OM Yayınevi, 1999.

⁶⁴ Alkin, K.: "Küresel Savaşın Adı Rezerv Para", Sabah, 31 Ocak 2018, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2018/01/31/kuresel-savasin-adi-rezerv-para> (E.T. 20 Ocak 2020).

⁶⁵ "Fitch: Dolar küresel rezerv para konumunu kaybedebilir", Sözcü, 10 Haziran 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/fitch-dolar-kuresel-rezerv-para-konumunu-kaybedebilir-5091215/> (E.T. 30 Ocak 2020).

Structured Cooperation)' üzerinde çalışırken diğer yandan euroyu uluslararası rezerv para yapma emeli, Rusya, Çin, İran ve Türkiye'nin yerel para birimleri ile ticaret yapma planları ve IMF'nin 2015 sonunda aldığı kararla 2016 yılında Çin renminbisini SDR'ye dahil etmesi ile IMF'nin yakın geleceğin yeni 'rezerv para adayı' olarak renminbi'yi öne çıkardığı yorumlarına⁶⁶ ek olarak Çin'in bu konuda yapacağı hamleler de dikkate alındığında yeni küresel ekonomik savaşın kodlarının nerede yoğunlaşacağına netleşmeye başladığı tartışmalarına da yol açmıştır. Ayrıca, Çin'in Vuhan kentinde yakın zamanda ortaya çıkan ve dünyaya şimdiden korku salan yeni Koronavirüs salgınının nasıl ilerleyeceği ve başta Çin ekonomisi olmak üzere global ticaret ve yatırımları nasıl etkileyeceği ise, şimdilik ayrı bir muammadır.

2008 Küresel Krizi hem nedenleri hem de sonuçları açısından çok büyük öneme sahiptir. Bu çerçevede, 2008 Krizi için mevcut uluslararası para sisteminde oluşan büyük bir çatlak değerlendirmeleri temelsiz değildir. Yeniden hortlayan ticaret ve kur savaşları, devleşen şirketler ve artan gelir dağılımı eşitsizliği⁶⁷, bir türlü toparlanamayan ya da toparlanma sürecini tamamlayamayan ekonomiler, düşen refah, artan jeopolitik ve siyasi riskler ile pekişen belirsizlikler, göç dalgaları ile iklim değişikliği vb. ise tedirginlik vericidir. En temel göstergeler çerçevesinde ülkeler arasındaki dağılım da ürkütücü boyutlardadır. IMF'nin Ekim 2010, 2015 ve 2019 Dünya Ekonomik Görünüm (World Economic Outlook) Raporlarından derlenen⁶⁸ 2008 Krizi sonrası kapsayan son on yıllık küresel gelir, küresel ihracat ve nüfus verisi aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

⁶⁶ Ayrıca bkz. Eğilmez M.: "Yeni Rezerv Para: Yuan", Kendime Yazılar, 30 Eylül 2016, <http://www.mahfiegilmez.com/2016/09/yeni-rezerv-para-yuan.html> (E.T. 30 Ocak 2020), "Çin Parası Yuan Yeni Rezerv Para Oldu", Havadis, 5 Ekim 2016, <https://www.havadiskibris.com/cin-parasi-yuan-yeni-rezerv-para-oldu/> (E.T. 30 Ocak 2020), "Yuan, rezerv para birimi olabilir", Uzmanpara, 10 Ocak 2019, <https://uzmanpara.milliyet.com.tr/haber-detay/gundem2/yuan--rezerv-para-birimi-olabilir/89000/89763/> (E.T. 30 Ocak 2020) vd.

⁶⁷ İngiliz yardım kuruluşu Oxfam'ın Forbes ve Credit Suisse'in verilerini kullanarak hazırladığı rapor, dünyadaki en zengin 26 kişinin toplam servetinin dünya üzerindeki 3.8 milyar insanın servetine eşit düştüğünü göstermekte olup, dünyadaki gelir dağılımı adaletsizliğinin boyutlarını çarpıcı şekilde gözler önüne sermektedir (bkz. Koyuncu, H.: "Dünya Servetinin Yarıısı 26 Kişinin Elinde", Euronews, 22 Ocak 2019, <https://tr.euronews.com/2019/01/21/en-zengin-26-kisi-dunya-nufusunun-yarisi-kadar-servete-sahip> (E.T. 23 Ocak 2020)).

⁶⁸ Yılmaz, B. E.: "Küresel Gelirin Son 10 Yıldaki Dağılımı", 24 Kasım 2019, <https://www.binhanelifyilmaz.com/kuresel-gelirin-son-10-yildaki-dagilimi/> (E.T. 23 Ocak 2020)

Tablo 1: Küresel Gelir, Küresel İhracat ve Nüfus Verisi

	Küresel Gelir İçindeki Pay (%)			Dünya İhracatı İçindeki Pay (%)			Dünya Nüfusu İçindeki Pay (%)		
	2009	2014	2018	2009	2014	2018	2009	2014	2018
Gelişmiş Ülkeler	53.8	42.9	40.8	65.5	62.2	63.0	15.1	14.7	14.3
ABD	20.4	15.9	15.2	10	10	10.1	4.6	4.5	4.5
Euro Alanı	15.1	12.2	11.4	28.3	27.7	26.5	4.9	4.7	4.9
Çin	12.6	16.6	18.7	8.5	10.5	10.7	19.9	19.2	18.7
Hindistan	5.1	6.8	7.7	1.7	2.0	2.2	17.8	17.9	17.9
En Düşük Gelirli Ülkeler	-	4.2	4.3	-	2.3	2.6	-	19.0	19.8
Ağır Borçlu Ülkeler	2.1	1.4	1.5	0.7	0.7	0.7	8.8	9.5	10.1

Son 30-40 yıllık süreç zarfında yaşanan gelişmelerle bugün finans sektörü ile reel sektör arasında inanılmaz bir kopma ortaya çıktığı görülmekte⁶⁹, ‘Main Street’ ile ‘Wall Street’ arasındaki bu büyük kopukluğun çarpıcı şekilde netleştiği değerlendirilmektedir⁷⁰. Finansallaşma gelişen teknoloji ile birlikte, inanılmaz bir ivme kazanarak 21. yüzyılın başlarında artık kripto paralara kadar gelmiştir. Bugün bitcoinin yanısıra ethereum, litecoin, ripple, stellar lumens, tether gibi başka kripto paralar da bulunmakta, dijital platformlarda alınıp satılabilmektedir. Ayrıca, sosyal medya devi Facebook’un kripto para birimi olan libranın 2020 yılı ortalarında piyasaya sürülmesi beklenmekte olup, harcama, biriktirme ve aktarma alışkanlıklarını değiştirme potansiyeline sahip olabileceği değerlendirilmektedir⁷¹.

Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements-BIS)’nin 40 ülkeden topladığı Eylül 2016 verisine göre, 95 trilyon dolarlık toplam dünya borçlanma aracı stokunun %40’ını ABD tahvilleri oluşturmakta, ABD’yi %15 ile Japonya ve %10’luk büyüklük ile de Çin takip etmektedir. Raporla göre, ilk on ülkenin tahvil/bono stokunun toplam dünya stokunun

⁶⁹ Kurtoğlu, Küresel Kriz, s. 20.

⁷⁰ Cortese, A.: Loka Yatırım: Yerel Yatırım Devrimi ve Bundan Faydalanmanın Yolları, çev.: A. Müge Karan, İstanbul, Modus Kitap, 2013, s. xi.

⁷¹ “Facebook’un Kripto Para Birimi Libra Geliyor!”, Milliyet, 6 Şubat 2020, <https://www.milliyet.com.tr/teknoloji/facebookun-kripto-para-birimi-libra-geliyor-6138702> (E.T. 7 Şubat 2020)

%89'unu oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bazı borsaların ilgili ülkenin GSYH'dan daha büyük piyasa değerine (ABD New York Borsası %107.2⁷², Japonya borsası 118.7%, Kanada TMX Grubu %134.5 ve Hong Kong borsası %1013.4) sahip olduğu gözlemlenen rapora göre dünya borsalarının (çifte kotasyondan dolayı Hindistan borsası hariç) değeri ise 69.9 trilyon dolardır. Rapora göre menkul kıymet yatırım fonlarının büyüklüğü ise, 40.4 trilyon dolardır. Araştırmaya dahil kırk ülke borsasının toplam piyasa değerinin GSYH oranı % 95.1'dir. Ancak, esas korkunç tablo kaldırıcı işlem de yapılabilen türev piyasalara aittir: Rapora göre, 2016 yılında 1.36 katrilyon dolar olduğu belirtilen vadeli işlem sözleşmelerinin işlem hacminin 1.09 katrilyon dolarlık kısmının faiz kontratlarından; 431.7 trilyon dolar işlem hacmine sahip opsiyon sözleşmelerinin 331 trilyon dolarlık kısmı da yine faiz üstüne yazılı sözleşmelerden oluşmaktadır⁷³ ki bu rakamlara daha tezgah üstü piyasa türev ürünleri dahil değildir. Finans piyasalarında çılgınca havalarda uçan trilyonlarca doların sadece %1'inden daha azı üretime kanalize edilirken kalan %99'luk kısmı finansallaşma ile obeze dönüşen borsanın ve spekülasyonun her şeyi yutup yok eden midesinde kaybolup gitmekte olup, reel ekonomiye yönlendirilen ufacık kısım ise, yaratılan istihdam içerisinde dört işten üçünü ve GSYH'nın da yarısını omuzlayan KOBİ'lerden ziyade büyük ölçüde ilk ya da ikincil halka arzlarda hisse senedi ihraç etmek için yeterince büyük olan şirketlere tahsis olmaktadır⁷⁴.

Uluslararası para sisteminin geleceğine ilişkin tartışmalar giderek kuvvetlenirken birçok kurum da bu konuda alternatif senaryolar⁷⁵ üretmeye başlamıştır. Örneğin, Belçika merkezli düşünce kuruluşu Brugel yaşanan Kriz'in de etkisiyle uluslararası para sisteminin hızla değişmekte olduğunu, Amerikan dolarına karşı kuvvetli bir alternatifin bulunmaması ile bugüne kadar sağlanan dengenin sarsıldığını, hızı net olmamakla birlikte ABD'nin uluslararası konumunun önümüzdeki yıllarda zayıflayacağını vurgulayarak bu durumun hem para sisteminin tamamı, hem de bütün para birimleri açısından fırsatlar ve riskler içerdiğini tartışarak önümüzdeki dönemde çok kutuplu bir para sisteminin oluşmasını beklediklerini, bu sistemde dolar hala önemli bir role sahip olacağına da bu rolünü başka para birimleri ile paylaşmak durumunda kalacağını ve renminbinin de

⁷² "Wall Street en iyi durumda Vahşi Batı gibiydi ama küreselleşme ve başarısız olamayacak kadar büyük devlet desteğiyle artık daha da kontrol edilemez bir hal almış durumda. (Rickards, Kur Savaşları, s. 41.)"

⁷³ bkz. "Finansal Piyasalar 2016", Türkiye Sermaye Piyasası Birliği, <https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/2-finansalpiyasalar-2016.pdf> (E.T. 26 Ocak 2020).

⁷⁴ Cortese, s. xii-xiii.

⁷⁵ Ünlü Eryar, D.: "Çok Kutuplu Uluslararası Para Sistemi Doğuyor", Dünya, 30 Ekim 2012, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/cok-kutuplu-uluslararasi-para-sistemi-doguyor/14657> (E.T. 30 Ocak 2020)

er ya da geç majör para birimleri arasına gireceğini savunmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu (WEF: World Economic Forum) ve Deloitte ise, farklı senaryolar üstünden ilerleyerek; i) ticaret ve kur savaşlarıyla küresel ekonomik entegrasyonun tersine bir sürece girebileceği; bunun da hem finansman maliyetlerinin hem de özellikle ihracatçılar için sıkıntıların artmasına yol açabileceğini, ii) euronun güçlenmesi için gerekli reformların gerçekleşmemesi durumunda AB'nin ABD ve Çin karşısında zayıflayacağı ve dolar ile renminbi arasında yeni bir denge oluşarak petrol ve doğal kaynaklara yönelik anlaşmalarda doların, özellikle gelişen ekonomilerle yapılan ticarete ise renminbinin kullanılacağını, iii) dolar uluslararası para sistemindeki rolünü kaybederken euronun kuvvetleneceğini renminbinin de küresel ticarete kullanılan majör para birimi olacağını tartışmaktadır. Erste Group Research altının uluslararası finansa yeniden doğacağını ileri sürerken Aite Group da euro, paund, dolar, renminbi, yen, Hint rupisi ve Brezilya realinden oluşan GSYH ağırlıklı yeni bir sepet döviz birimi oluşturulmasını önermektedir. Diğer yandan BRICS⁷⁶ ülkeleri kendi aralarında ödemeler için yeni bir para birimi oluşturmak için görüşmeye başlamışlardır⁷⁷. Son yıllarda ayrıca, başta bitcoin, ethereum ve ripple olmak üzere kripto paraların kullanımları ve kullanım alanları genişler ve yasal zemine oturtulma çalışmaları da devam ederken, 2018 yılında İngiliz Royal Mint dünyada ilk kez altın karşılığında satılacak olan Royal Mint Gold (RMG)⁷⁸ olarak isimlendirilen bir altcoin geliştirdiğini açıklamıştır. Altına bağlı bir kripto para birimi olarak RMG'nin sayısı da altın rezervleri kadar yükselecek ve böylelikle de değeri bitcoin ya da diğer altcoinler gibi yüksek dalgalanmalar göstermek yerine altına paralel bir seyir izleyecektir⁷⁹. Dünya Altın Konseyi'nin açıklamasına göre ise, 2008 Krizi'nden bu yana sürekli altın alan merkez bankaları 2018'de 1971'den beri en yüksek yıllık alımı gerçekleştirmiş olup, trendin böyle devam etmesi durumunda dolar başka para birimlerine karşı ve tüm para birimleri de altına karşı zamanla yavaş yavaş alan kaybedecektir⁸⁰. Bir süredir IMF de, basının 'IMFCoin' adını taktığı kripto SDR'yi gündeme getirmektedir⁸¹.

⁷⁶ Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika

⁷⁷ Pilatin, A.

⁷⁸ Şahin, Y. E.: "Altın ile Satılan İlk Coin Piyasaya Sürülüyor: Royal Mint Gold", GZT, 2 Şubat 2018, <https://www.gzt.com/bilim-teknoloji/altin-ile-satilan-ilk-coin-piyasaya-suruluyor-royal-mint-gold-3045474> (E.T. 27 Ocak 2020).

⁷⁹ "İlk Kez Altın Karşılığı Bir Kripto Para Birimi Piyasaya Sürülüyor", DH, 1 Şubat 2018, <https://m.donanimhaber.com/ilk-kez-altin-karsiligi-bir-kripto-para-birimi-piyasaya-suruluyor.htm> (E.T. 27 Ocak 2020).

⁸⁰ "Fitch: Dolar küresel rezerv para konumunu kaybedebilir"

⁸¹ Öz, E.: "IMFCoin, Dünyanın Yeni Para Birimi Olabilir mi?", Coinkolik, 20 Aralık 2019, <https://www.coinkolik.com/Haberler> (E.T. 27 Ocak 2020).

SONUÇ

Neoliberalizmle hızla artan küresel üretim, tüketim ve yatırım yapısında, sadece mallar değil fonlar da gittikçe daha sınırsız bir dünyada dolaşımındadır. Sıcak para fonları özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir tehdit unsuru olmuş ve birçok mali kriz yaşanmıştır. Ekonomik ve finansal krizler sistemin neredeyse ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden biri dünyanın genel anlamda bir borç batağının içinde olmasıdır⁸². 1971 Ağustos'unda ABD Başkanı Nixon'ın doların altınla bağına koparmasının ardından tamamen karşılıksız olarak basılmaya başlanan itibari (fiat) paralar, bu paralar üstünden bankaların yarattığı kaydi paralar ve türev piyasaların sürekli katlanan hacimleri, aslında en büyük balonun paranın bizzat kendisinde oluştuğunun en önemli sebep ve göstergelerindedir.

Bir süredir dünyanın yeni bir krizin eşiğinde olup olmadığına ilişkin tartışmalar süregele dururken, dördüncü sanayi devrimi, 5G teknolojisi, blok-zincir, kripto para, nakitsiz toplum⁸³ gibi konular da giderek daha fazla tartışılmakta ve dikkat çekmektedir. Uluslararası para sisteminin geleceğine ilişkin tartışmalar giderek kuvvetlenirken birçok kurum da bu konuda alternatif senaryolar üretmeye başlamıştır. Kimileri renminbiyi öne çıkarmakta, kimileri ise yeni sepet para birimlerini önermektedir. Bazıları bitcoine şans tanımakta, bazıları libraya umut bağlamakta, bazı devlet ve kurumlar altına bağlı kripto para üzerinde çalışırken, bazıları ise kripto SDR gibi alternatifleri gündeme getirmektedir. Ancak, 5G, blok-zincir ve kripto para teknolojisinin özellikle kişisel hak ve özgürlükler ile devlet-vatandaş arasındaki bağ konusunda ciddi sıkıntılar yaratabileceği de yine güncel tartışma konularındandır.

Bütün bu ve benzeri gelişmeler dünyanın birşeylere gebe olduğunu tüm kuvvetiyle hissettirmektedir. Gelen dalganın ne olduğunu tam olarak tanımla-

⁸² Uluslararası Finans Enstitüsü (IIF)'nin yayınladığı 'Küresel Borç Monitörü' Raporuna göre, 2019'nun üçüncü çeyreğinin sonunda dünyadaki toplam borç dünyanın toplam gelirinin üç katını (% 322) aşmıştır. Küresel borcun, düşük faiz oranları ve gevşek finansal koşulların etkisiyle bu yılın ilk çeyreğinin sonunda 257 trilyon doları geçmesi beklendiğinin belirtildiği rapor, ayrıca Gelişmekte olan piyasalarda finansal olmayan şirketlerin borçlarının artışıyla yükselen borç seviyesine de vurgu yapmakta ve Hindistan, Çin, Güney Afrika, Brezilya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ekonomilerde hanehalkı ve şirketlerin borcunu içeren toplam borcunun geçen yılın üçüncü çeyreğinde 72 trilyon dolara ulaştığı bildirilmektedir (bkz. Gönültaş, B.: "Küresel Borçlar 253 Trilyon Dolara Ulaşarak Rekor Kırdı", Anadolu Ajansı, 13 Ocak 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuresel-borclar-253-trilyon-dolara-ulasarak-rekor-kirdi-/1701508> (E.T. 25 Ocak 2020).

⁸³ Nakitsiz toplum projesine en yakın ülke olarak gösterilen İsveç'te, yüzde 90'ın üzerinde nakit dışı ödeme yapılmakta, ülkede bulunan bin dört yüz banka şubesinin yarısına yakını nakitle işlem yapmamakta, banka kartı ya da mobil uygulamalar yerine mikroçip kullananların sayısı ise, dört bini aşmış durumda olup, İsveç'in tamamen nakitsiz bir hayata geçiş hedefi 2021'dir (Günen, E.: "İsveç Tamamen Nakitsiz Hayata Geçmek Üzere", Fintechtime, 26 Kasım 2018, <http://fintechtime.com/tr/2018/11/isvec-tamamen-nakitsiz-hayata-gecmek-uzere/> (E.T. 23 Ocak 2020).

yamasak da dünyayı yeniden şekillendirmek üzere yaklaşan bir tsunami olduğunu tahmin edebiliyoruz. Kanaatime göre aşırı finansallaşma ve faiz batağı ile kan ağlayan reel ekonominin sıkıntıları ve bu sıkıntıların hem iş gücü piyasalarında hem de genel ekonomik konjonktürde meydana getirdiği olumsuzluklar ve dünya ekonomisinin genel durumu değerlendirildiğinde mevcut uluslararası para sistemi sürdürülebilir değildir. Türev piyasalar ise, sistemin en büyük risk unsurlarındandır. Bu anlamda hem makro hem de mikro seviyede tedbirler alınması, hazırlık yapılması ve alternatifler geliştirilerek hukuksal zeminleri üstünde de çalışılması hem ülkeler hem de bütün ekonomik birimler ve hatta bütün insanlık için hayati önem taşımaktadır. Bu çerçevede, alternatif arayışları mutlaka yazılım ve bilgi teknolojileri uzmanları, hatta hackerlar, finans uzmanları ve hukukçuların omuz verdiği, alternatif senaryoların derinlemesine tartışı-larak değerlendirildiği bir zemin üzerinde yürütülmelidir.

KAYNAKÇA

- “ABD 'Petro-dolar'ın Saltanatını Koruma Peşinde”, Dünya Bülteni, 8 Mart 2012, <https://www.dunyabulteni.net/genel/abd-petro-dolarin-saltanatini-koruma-pesinde-h200800.html> (E.T. 29 Ocak 2020).
- ALKİN, Kerem: “Küresel Savaşın Adı Rezerv Para”, Sabah, 31 Ocak 2018, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/kerem-alkin/2018/01/31/kuresel-savasin-adi-rezerv-para> (E.T. 20 Ocak 2020).
- APAYDIN, Ferhat, AÇIKALIN, Süleyman**: “Türkiye’de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politigi”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 43. Sayı, Ocak 2015, 200-210.
- AYDOĞMUŞ, Hale**: “Avrupa’nın ABD Dolarına Karşı Hamlesi: INSTEX”, TRT Haber, 3 Temmuz 2019, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/avrupanin-abd-dolarina-karsi-hamlesi-instex-421620.html> (E.T. 24 Ocak 2020)
- CORTESE, Amy**: Loka Yatırım: Yerel Yatırım Devrimi ve Bundan Faydalanmanın Yolları, çev.: A. Müge Karan, İstanbul, Modus Kitap, 2013
- ÇAĞLAR, Ünal, DIŞKAYA, Senem K.**: “Küreselleşme, Uluslararası Para Sistemi ve Kriz”, İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı 2, 2018, 1-24.
- “Çin Parası Yuan Yeni Rezerv Para Oldu”, Havadis, 5 Ekim 2016, <https://www.havadiskibris.com/cin-parasi-yuan-yeni-rezerv-para-oldu/> (E.T. 30 Ocak 2020).
- DERVİŞ, Kemal**: The Foreign Exchange Gap, Growth and Industrial Strategy in Turkey 1973-1983, World Bank Staff Working Paper No. 306, November 1978.
- EĞİLMEZ, Mahfi**: “Yeni Rezerv Para: Yuan”, Kendime Yazılar, 30 Eylül 2016, <http://www.mahfiegilmez.com/2016/09/yeni-rezerv-para-yuan.html> (E.T. 30 Ocak 2020).
- EUN, Cheol S., RESNICK, Bruce G.**: International Financial Management, Irwin: Mc Graw Hill, 2004.
- FABOZZI, Frank J., MODIGLIANI Franco, FERRI, Michael G.**: Foundations of Financial Markets and Institutions, New Jersey, Prentice Hall, 1994.
- “Facebook’un Kripto Para Birimi Libra Geliyor!”, Milliyet, 6 Şubat 2020, <https://www.milliyet.com.tr/teknoloji/facebookun-kripto-para-birimi-libra-geliyor-6138702> (E.T. 7 Şubat 2020).
- “Finansal Piyasalar 2016”, Türkiye Sermaye Piyasası Birliği, <https://www.tspb.org.tr/wp-content/uploads/2015/06/2-finansalpiyasalar-2016.pdf> (E.T. 26 Ocak 2020).
- “Fitch: Dolar küresel rezerv para konumunu kaybedebilir”, Sözcü, 10 Haziran 2019, <https://www.sozcu.com.tr/2019/ekonomi/fitch-dolar-kuresel-rezerv-para-konumunu-kaybedebilir-5091215/> (E.T. 30 Ocak 2020).

- GÖNÜLTAŞ, Bahattin:** “Küresel Borçlar 253 Trilyon Dolara Ulaşarak Rekor Kırdı”, Anadolu Ajansı, 13 Ocak 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/kuresel-borclar-253-trilyon-dolara-ulasarak-rekor-kirdi-/1701508> (E.T. 25 Ocak 2020).
- GRAY, John:** Sahte Şafak, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, OM Yayınevi, 1999.
- GÜNEN, Emre:** “İsveç Tamamen Nakitsiz Hayata Geçmek Üzere”, Fintechtime, 26 Kasım 2018, <http://fintechtime.com/tr/2018/11/isvec-tamamen-nakitsiz-hayata-gecmek-uzere/> (E.T. 23 Ocak 2020)
- “İlk Kez Altın Karşılığı Bir Kripto Para Birimi Piyasaya Sürülüyor”, DH, 1 Şubat 2018, <https://m.donanimhaber.com › ilk-kez-altin-karsiligi-bir-kripto-para-birimi-piyasaya-suruluyor.htm> (E.T. 27 Ocak 2020).
- KOYUNCU, Hüseyin:** “Dünya Servetinin Yarısı 26 Kişinin Elinde”, Euronews, 22 Ocak 2019, <https://tr.euronews.com/2019/01/21/en-zengin-26-kisi-dunya-nufusunun-yarisi-kadar-servete-sahip> (E.T. 23 Ocak 2020)
- KURTOĞLU, Ramazan:** İthal İkamelerinden Liberal Ekonomiye Geçiş Sonrasında Büyüme ve İşsizlik, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Doktora Tezi, Ocak 2010.
- KURTOĞLU, Ramazan:** Küresel Ekonomik Kriz ve Yeni Dünya Düzeni, 4. Baskı, Ankara, Orion Kitabevi, 2014
- MANİSALI, Erol:** Batı'nın Yeni Türkiye Politikası, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 2008.
- MANİSALI, Erol:** Hayatım Avrupa, İstanbul, Truva Yayınları, 2006.
- MUTLU, Esin Can:** Uluslararası İşletmecilik, İstanbul, Beta Yayınları, 1999.
- OKUR, Meliha:** Saddam'ın Euro Öyküsü, Sabah, 24 Ocak 2008, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/okur/2008/01/24/saddam_in_euro_oykusu (E.T. 29 Ocak 2020).
- ÖZ, Erkan:** “IMFCoin, Dünyanın Yeni Para Birimi Olabilir Mi?”, Coinkolik, 20 Aralık 2019, <https://www.coinkolik.com › Haberler> (E.T. 27 Ocak 2020).
- ÖZKUL, İsmet:** "2013 Kur Savaşları Yılına Dönüşebilir", Haber Türk, 14 Ocak 2013.
- PİLATİN, Abdulmuttalip:** “Dolar ve Uluslararası Para Sistemi”, Haber Analiz, 1 Ekim 2018, <http://www.yorungedergi.com/2018/10/dolar-ve-uluslararasi-para-sistemi/> (E.T. 30 Ocak 2020).
- RICKARDS, James:** Klasik Altın Standardı, Para Devletler ve Biz, 29 Eylül 2012, <http://liberteryen.org/2012/09/klasik-altin-standardi-1870-1914/> (E.T. 28 Ocak 2020)
- RICKARDS, James:** Kur Savaşları-Bir Sonraki Küresel Krizin Oluşumu, çev.: Neşe-nur Domaniç ve Nusret Alhan, İstanbul, Scala Yayıncılık, 2013.

- SEYİDOĞLU, Halil:** Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, İstanbul, Kurtiş Matbaası, 1999.
- SEYİDOĞLU, Halil:** Ekonomi ve İşletmecilik Terimleri Açıklamalı Sözlük, İstanbul, Güzem Can Yayınları: 15, 1999.
- SEYİDOĞLU, Halil:** Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük, İstanbul, Güzem Can Yayınları: 16, 1999.
- SCHIRRMACHER, Frank:** Ego Yaşam Oyunu, çev.: Cumhur Atay, İstanbul, Ası Kitap, 2017.
- ŞAHİN, Yunus Emre:** “Altın ile Satılan İlk Coin Piyasaya Sürülüyor: Royal Mint Gold”, GZT, 2 Şubat 2018, <https://www.gzt.com/bilim-teknoloji/altin-ile-satilan-ilk-coin-piyasaya-suruluyor-royal-mint-gold-3045474> (E.T. 27 Ocak 2020).
- ÜNLÜ ERYAR, Didem:** “Çok Kutuplu Uluslararası Para Sistemi Doğuyor”, Dünya, 30 Ekim 2012, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/cok-kutuplu-uluslararasi-para-sistemi-doguyor/14657> (E.T. 30 Ocak 2020).
- YILMAZ, Binhan Elif:** “Küresel Gelirin Son 10 Yıldaki Dağılımı”, 24 Kasım 2019, <https://www.binhanelifyilmaz.com/kuresel-gelirin-son-10-yildaki-dagilimi/> (E.T. 23 Ocak 2020).
- “Yuan, rezerv para birimi olabilir”, Uzmanpara, 10 Ocak 2019, <https://uzmanpara.milliyet.com.tr/haber-detay/gundem2/yuan--rezerv-para-birimi-olabilir/89000/89763/> (E.T. 30 Ocak 2020).